

N:o 161.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen, angående anordnande af statistiska undersökningar rörande landtarbetarnas lefnads- och arbetsförhållanden; gifven Stockholms slott den 4 april 1910.

Under återopande af bilagda utdrag af statsrådsprotokollet öfver finansärenden för denna dag, vill Kungl. Maj:t härmed föreslå Riksdagen att, till anordnande försöksvis inom kommerskollegium af statistiska undersökningar rörande landtarbetarnas lefnads- och arbetsförhållanden, på extra stat för år 1911 under sjunde hufvudtiteln anvisa ett belopp af 15,500 kronor, med rätt för Kungl. Maj:t att däraf under innevarande år disponera 3,000 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola Riksdagens vederbörande utskott tillhandahållas; och Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Carl Swartz.

Utdrag af protokollet öfver finansärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 4 april 1910.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern LINDMAN,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena grefve TAUBE,
Statsråden: PETERSSON,
 HEDERSTIERNA,
 SWARTZ,
 grefve HAMILTON,
 grefve EHRENSVÄRD,
 MALM,
 NYLANDER,
 VON SYDOW.

Chefen för finansdepartementet, statsrådet Swartz anförde i underdånighet:

Vid underdånig föredragning den 14 sistlidna januari af de till regleringen af riksstatens sjunde hufvudtitel för år 1911 hörande ärenden berörde jag frågan om anordnande försöksvis af statistiska undersökningar rörande landtarbetarnas lefnads- och arbetsförhållanden. Då emellertid den utredning i ämnet, som kommerskollegium fått sig ålagdt att föranstalta, enligt hvad kollegium i underdånig skrifvelse den 23 december 1909 meddelat, då ännu icke hunnit fullt avslutas, inskränkte jag mig till att, i anslutning till af kollegium framställt förslag, hemställa, att Kungl. Maj:t behagade föreslå Riksdagen att, i afvaktan på den nådiga proposition i ämnet, som Kungl. Maj:t kunde komma att

till Riksdagen aflåta, bland de extra anslagen å sjunde hufvudtiteln för år 1911 för nyssnämnda ändamål beräkna ett belopp af 15,000 kronor; och blef denna min hemställan af Kungl. Maj:t bifallen.

Sedan utredningen i frågan numera slutförts, anhåller jag att få ånyo inför Kungl. Maj:t anmäla ärendet.

I skrifvelse den 30 maj 1907 anhöll Riksdagen om en utredning om lämpligaste sättet för åstadkommande af en undersökning och statistisk utredning rörande landtarbetarnas lefnadsförhållanden samt framläggande för Riksdagen af de förslag, som med anledning däraf kunde anses påkallade.

*Riksdagens
skrifvelse den
30 maj 1907.*

Riksdagen anförde i nämnda skrifvelse till en början, att Riksdagen hölle före, att ingående kännedom om landtbefolkningens lefnadsförhållanden i olika trakter af vårt land ännu saknades. Frågan om landtarbetarnas ställning och lefnadsvillkor hade dittills blifvit vida mindre uppmärksammas än den industriella arbetarfrågan. Att emellertid med hänsyn till aflöning och aflöningssätt, arbetstid, födans beskaffenhet, bostäder m. m. för jordbrukets arbetare i flera landsdelar gifves mycket, som påkallade förändringar till det bättre, finge anses obestriddigt.

För att någonting väsentligt härutinnan skulle kunna göras, erfordrades först oundgängligen ett statistiskt material, ägnadt att gifva en i alla afseenden, såvidt möjligt, fullständig inblick i de förhållanden, under hvilka hela denna arbetareklass lefde och verkade. Någon särskild utredning i sådant hänseende genom statens försorg hade dittills knappast förekommit.

Efter att därpå hafva erinrat dels om vissa vid skilda tillfällen verkställda, mera speciella undersökningar rörande landtarbetares lefnadsvillkor, dels ock om de på grund af Riksdagens skrivelser den 2 maj 1893 och den 15 maj 1902 anordnade arbetsstatistiska undersökningarna inom kommerskollegium, anförde Riksdagen vidare, att Riksdagens sistberörda skrivelser torde böra tolkas så, att de afsåge icke allenast industriarbetare utan jämväl landbruksarbetare, äfven om, särskildt hvad skrifvelsen den 2 maj 1893 anginge, frågan om industriarbetarna trädde i förgrunden och speciellt omnämndes. Denna uppfattning vuune äfven stöd såväl af den år 1903 fastställda plan för det arbetsstatistiska arbetet, hvilken plan afsåge *en fortlöpande socialstatistik af allmän art* och sålunda måste anses omfatta äfven landtarbetarna och deras förhållanden, som äfven af den omständigheten, att den på grund af berörda plan sedermera utförda och alltjämt fortgående arbetsstatistiken sysselsatte sig med landbruksarbetarna i fråga om några få förhållanden. Ett obestriddigt faktum vore emellertid, att det hufvudsakliga arbetet

inom den arbetsstatistiska afdelningen inom kommerskollegium ägnades åt industriarbetarnas förhållanden och att hittills endast en obetydlig uppmärksamhet kunnat fästas vid landtarbetarnas förhållanden. Sålunda saknades med afseende å de olika kategorierna af landtarbetare nästan fullständigt all utredning om ålder och civilståndsförhållanden, form för anställningen, arbetstid, form för aflöningen, bostadsförhållanden, kooperation, småbruks- och egnahemsrörelserna, prisförhållandena å landsbygden, utgifterna för uppehälle m. m.; och förklarade sig Riksdagen anse, att en utredning af berörda samhällsspörsmål vore af nöden för deras rätta bedömande och lösande, samt hölle före, att en sådan utredning icke kunde äga rum med de arbetskrafter, som då vore anvisade för det arbetsstatistiska arbetet.

*Kommers-
kollegii
utredning i
ärendet.*

Sedan kommerskollegium den 14 juni 1907 anbefallts att afgifva underdånigt utlåtande i anledning af den Riksdagens skrifvelse, för hvars innehåll jag sålunda redogjort, har kollegium, såsom jag vid ofvanberörda föredragning af ärendet den 14 januari 1910 omförmälde, i och för den anbefallda utredningen den 20 maj 1908 anmodat ledamoten af Riksdagens Första kammare, landtbruksingenjören J. E. Berggren, sekreteraren hos landtbruksakademien, professorn H. Juhlin-Dannfelt samt ledamöterna af Riksdagens Andra kammare, landtbrukaren D. Petterson i Bjälbo och parkföreståndaren F. W. Thorsson att i egenskap af sakkunniga inom kollegii afdelning för arbetsstatistik biträda vid utarbetandet af förberedande förslag i ämnet, i hvilka sakkunnigas arbeten byråchefen i jordbruksdepartementet, kanslirådet W. Flach jämväl deltagit.

Den af dessa sakkunniga verkställda omfattande utredningen har nu af kommerskollegium med underdånig skrifvelse den 7 mars 1910 öfverlämnats och torde såsom bilaga få bifogas detta protokoll.

Sedan föredragande departementschefen därefter i korthet redogjort för innehållet af berörda utredning och däri framställda förslag, anförde departementschefen vidare:

Såsom jag vid föredragningen af detta ärende den 14 sistlidne januari hade tillfälle omnämna, hade kommerskollegium i sin då inkomna skrifvelse beräknat kostnaderna för år 1911 för anordnande af ifrågasvarande undersökningar till 15,000 kronor, hvaraf 3,000 kronor borde utgå redan under innevarande år. Kollegium förordade nämligen, att arbetena, såsom de sakkunniga förutsatt, finge taga sin början redan nästinstundande höst.

I sin ofvannämnda skrifvelse den 7 mars detta år har kollegium, med förmälan, att emot de sakkunnigas förslag i hufvudsak icke vore något från kollegii sida att erinra, beträffande kostnaderna anført, bland

annat, att kollegium, utan att i frågans nuvarande läge vara i tillfälle att exakt angifva, till hvilka belopp de särskilda utgiftsposterna kunde komma att uppgå, sökt så noggrant, som kunnat ske, beräkna desamma; och har kollegium som resultat af dessa sina beräkningar framlagt följande preliminära öfverslag af kostnaderna för landtarbetareundersökningar åren 1910—1912:

År 1910 (sept.—dec.)

Arfvoden	kronor 2,000:—
Kostnader för resor	” 500:—
Ersättning till särskildt tillkallade sakkunniga	” 500:—
	Summa kronor 3,000:—

Åren 1911—1912 (årligen)

Arfvode till arbetets närmaste ledare	kronor 4,000:—
(eventuellt förhöjdt till 4,500 kronor)	
Arfvode till en amanuens	” 1,800:—
” ” extra skrif- och räknebiträden	” 2,160:—
Vikariatsersättningar och extra arfvoden	” 1,540:—
Kostnader för primäruppgifternas införskaffande	” 1,000:—
” ” resor	” 1,000:—
Ersättning till särskildt tillkallade sakkunniga	” 500:—
	Summa kronor 12,000:—
	(eventuellt 12,500 kronor)

De af arbetet föranledda tryckningskostnader och öfriga expenser syntes, anförde kommerskollegium vidare, liksom motsvarande kostnader för det arbetsstatistiska arbetet i öfrigt, böra bestridas af det å sjunde hufvudtiteln uppförda förslagsanslag till skrifmaterialier och expenser, ved m. m. Kollegium ansåge sig emellertid böra särskildt framhålla, att den ofvan angifna fördelningen af kostnaderna endast vore att betrakta som preliminär, och att en jämkning i densamma under arbetets gång kunde visa sig behöflig.

Med afseende å de beräknade särskilda utgiftsposterna ville kollegium vidare anmärka, att arfvodet till arbetets närmaste ledare, å hvilken med hänsyn till arbetets art redan från början tämligen stora fordringar komme att ställas, dock under de första försöksåren syntes kollegium kunna utgå med något lägre belopp än den till en andra gradens tjänsteman hos kollegium utgående aflöning, som för närvarande, oberäknadt extra lönetillägg, utgjorde 4,500 kronor, samt, därest Kungl. Maj:ts

framställning till innevarande års Riksdag angående provisorisk löne-reglering vunne Riksdagens bifall, skulle komma att uppgå till 5,600 kronor. Under sistnämnda förutsättning borde arfvodet till ifrågavarande tjänsteman, hvilket kollegium tidigare beräknat endast till 4,000 kronor, redan från början höjas till 4,500 kronor, och följaktligen borde äfven det beräknade årsanslaget för de första landtarbetarundersökningarnas anordnande ökas med 500 kronor, eller från 12,000 kronor till 12,500 kronor. Skulle emellertid landtarbetarundersökningarna komma att fortfaara, och planen för desamma, såsom de sakkunniga ställt i utsikt, efter vunnen erfarenhet och utarbetandet af mera detaljeradt förslag i ämnet blifva utvidgad, ville det synas kollegium erforderligt, att denne tjänsteman framdeles erhöles samma ställning och aflöningsför-måner, som tillkomme förste aktuarie å kollegii afdelning för arbets-statistik.

Beträffande öfriga i den preliminära kostnadsberäkningen upptagna arfvodes- och ersättningsbelopp, hvilka vore beräknade att utgå efter enahanda grunder, som i tillämpliga delar gällde för det arbetsstatistiska arbetet i öfrigt, ansåge sig kollegium jämväl böra påpeka, att desamma, i händelse af arbetets framtida utvidgning med däraf följande förstärkning af personalen, ökningen af kostnaderna för resor, för primärupp-gifternas införskaffande o. s. v., måste i motsvarande mån höjas. Endast för såvidt jämsides med det årligen eller med längre mellantider återkommande, regelbundna arbetet påkallades utförandet af någon större specialundersökning, borde dock denna kostnadsökning — hvilken emellertid i sådant fall blefve mera tillfällig — kunna komma att uppgå till något mera afsevärdt belopp.

Slutligen har kollegium anfört, att, därest det af kollegium framställda förslaget vunne Kungl. Maj:ts och Riksdagens bifall och kollegium sålunda finge sig anförtrödt arbetets utförande, kollegium omedelbart skulle gå i författning om att, i samråd med särskildt tillkallade sakkunniga, uppgöra förslag till detaljerad plan jämte erforderliga frågeformulär för de särskilda områden, som borde göras till föremål för de första lokalundersökningarna.

*Landtbruks-
styrelsen.*

På grund af nådig befallning har sedermera äfven landtbruksstyrelsen afgifvit underdånigt utlåtande i ärendet och därvid anfört, att styrelsen för sin del icke hade något att erinra mot det föreliggande förslaget eller att detsamma, på sätt kommerskollegium förordat, komme till utförande.

I likhet med Riksdagen anser jag frågan om landtarbetarnas lefnads- och arbetsförhållanden böra blifva föremål för en allsidigt genomförd statistisk utredning; och då en sådan med de för arbetsstatistiska undersökningar inom kommerskollegium för närvarande anslagna medel icke kan komma till stånd, torde särskildt anslag för ändamålet böra af Riksdagen äskas. Mot den inom kommerskollegium med biträde af tillkallade sakkunniga utarbetade och af kollegium tillstyrkta planen för försöksundersökningar på ifrågavarande område finner jag icke anledning till erinran.

Då, såsom jag förut erinrat, Kungl. Maj:t i årets statsverksproposition föreslog Riksdagen att bland de extra anslagen under sjunde hufvudtiteln för år 1911 för ifrågavarande ändamål beräkna ett belopp af 15,000 kronor, däraf 12,000 kronor voro afsedda för år 1911 och 3,000 kronor för arbetenas påbörjande under innevarande års höst, grundades detta förslag på en af kommerskollegium då framlagd beräkning. Nu har kollegium, såsom förut omnämnts, föreslagit att, under förutsättning att Kungl. Maj:ts framställning till innevarande års Riksdag angående provisorisk löneroglering vunne Riksdagens bifall, arfvodet åt den person, som finge den närmaste ledningen af ifrågavarande arbeten sig anförtrodd, måtte utgå med 4,500 kronor för år i stället för förut beräknade 4,000 kronor, i hvilket fall för år 1911 skulle krävas ett belopp af 12,500 kronor för undersökningarnas utförande.

I anledning häraf vill jag erinra därom, att Kungl. Maj:t enligt årets statsverksproposition föreslagit Riksdagen, att arfvodena för de extra förste aktuarier, som leda de arbetsstatistiska undersökningarna i kommerskollegium och hvilka för närvarande åtnjuta aflöning af 4,500 kronor, måtte för år 1911 höjas till 5,600 kronor. Med afseende härå anser jag det af kommerskollegium nu föreslagna arfvode å 4,500 kronor åt ledaren af försöksundersökningarna rörande landtarbetarna icke vara för högt; på grund hvaraf och då de af kommerskollegium framlagda kostnadsberäkningar icke i öfrigt synas mig föranleda till någon anmärkning, jag hemställer, att Kungl. Maj:t täcktes föreslå Riksdagen

att, till anordnande försöksvis inom kommerskollegium af statistiska undersökningar rörande landtarbetarnas lefnads- och arbetsförhållanden, på extra stat för år 1911 under sjunde hufvudtiteln anvisa ett belopp af 15,500 kronor, med rätt för Kungl. Maj:t att häraf under innevarande år disponera 3,000 kronor.

Hvad föredragande departementschefen sålunda hemställt, däri statsrådets öfriga ledamöter instämde, behagade Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten bifalla; och skulle nådig proposition till Riksdagen aflåtas af den lydelse, bilagan litt. — vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Gunnar Schumacher.

Bilaga.

**Af kommerskollegium tillkallade sakkunnigas utredning och förslag
rörande anordnandet af landtarbetarestatistik.**

Till Kungl. Maj:ts och Rikets Kommerskollegium.

Sedan Riksdagen i skrifvelse den 30 maj 1907 hos Kungl. Maj:t anhållit om en utredning om lämpligaste sättet för åstadkommandet af en undersökning och statistisk utredning rörande landtarbetarnes lefnadsförhållanden samt framläggande för Riksdagen af de förslag, som med anledning däraf kunde synas påkallade, har Kungl. Maj:t den 14 därpå följande juni anbefallt kommerskollegium att inkomma med underdånigt utlåtande öfver den gjorda framställningen.

Inledning.

I anledning häraf har kollegium tillkallat undertecknade Berggren, Juhlin Dannfelt, Pettersson och Thorsson att jämte undertecknad Elmquist deltaga i uppgörandet af förberedande förslag i ämnet. På särskild begäran af kommitterade har därjämte byråchefen i kungl. jordbruksdepartementet, kanslirådet m. m. W. Flach deltagit i kommitterades arbeten, vid hvilka jämväl biträde lämnats af undertecknad Huss samt e. o. amanuensen fil. lic. K. A. Edin.

Då undertecknade, till fullgörande af det oss lämnade uppdrag, gå att härmed afgifva förberedande yttrande och förslag angående lämpligaste sättet för åstadkommande af en undersökning och statistisk utredning rörande landtarbetarnes lefnadsförhållanden, hafva vi ansett oss böra till en början erinra om hufvuddragen af den officiella arbetsstatistikens utveckling i Sverige, i den mån denna kan tjäna som ledning vid lösandet af den oss förelagda uppgiften.

Uti skrifvelse den 2 maj 1893 anhöll Riksdagen hos Kungl. Maj:t om utredning rörande lämpligaste sättet för samlande, bearbetande och publicerande genom statens försorg af en svensk arbetsstatistik samt om framläggande för Riksdagen af de förslag, som med anledning häraf syntes vara påkallade. På grund af denna framställning anbefalldes Kungl. Maj:t kommerskollegium och statistiska centralbyrån att i ärendet afgifva gemensamt utlåtande, hvilket föranledde Kungl. Maj:t att till 1896 års Riksdag afgifva proposition om anslag för anordnande af en

*Den officiella
arbetsstatistikens ut-
veckling i
Sverige.*

arbetsstatistik. Med anledning häraf förklarade Riksdagen i skrifvelse den 11 maj 1896 sig visserligen icke vilja bestrida, att en på statistiska utredningar grundad kännedom om de förhållanden, hvarunder våra arbetare lefde, måste vara af stor betydelse för ett rätt bedömande och lösande af viktiga samhällsspörsmål, men ansåg sig dock ej kunna bifalla Kungl. Maj:ts förslag, hvilket innebar organiserandet redan från början af en anstalt med fast tjänstepersonal, utan beviljade i stället för år 1897 ett extra anslag för arbetsstatistiska försöksundersökningar inom något visst begränsadt område.

Dylika undersökningar, hvilka år 1897 togo sin början inom kommerskollegium och sedermera fortgått till och med år 1902, hafva endast afsett förhållandena inom särskilda industrigrenar, nämligen bageriarbetet, tobaksindustrien och den mekaniska verkstadsindustrien.

I enlighet med kommerskollegii därom gjorda framställning afgaf Kungl. Maj:t till 1902 års Riksdag förslag, att från och med 1903 års början en något fastare organisation måtte beredas den officiella arbetsstatistiken; och äfven om denna framställning icke i sin helhet vann Riksdagens godkännande, förklarade sig Riksdagen i skrifvelse den 15 maj 1902 emellertid hafva på det sätt bifallit densamma, att dels för det arbetsstatistiska arbetet hos kommerskollegium å ordinarie stat inom kollegium inrättades en förste aktuariefattning och dels för detta arbetes anordnande å extra stat anvisades ett anslag för år 1903; och hafva sedermera extra anslag för samma ändamål årligen beviljats, från och med år 1906 till förhöjdt belopp. Slutligen har 1908 års Riksdag biträdt Kungl. Maj:ts på kollegii hemställda framlagda förslag, enligt hvilket afdelningen för arbetsstatistik utvidgades och dess arbetskrafter afsevärdt förstärktes.

Denna sistberörda förändring påkallades emellertid ej blott af den växande omfattningen af det egentliga arbetsstatistiska arbetet utan jämväl däraf, att afdelningen för arbetsstatistik efter hand fått sig anförtrodt dels utarbetandet af statistiska årsredogörelser för registrerade sjukkassors verksamhet samt för olycksfall i arbete, och dels ledningen af de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna äfvensom af handläggningen af ärenden rörande statens förlikningsmän i arbetstvister och deras verksamhet.

Enligt den plan, som Kungl. Maj:t, på kollegii i enlighet med särskilda sakkunniges förslag gjorda framställning, år 1903 fastställde för det egentliga arbetsstatistiska arbetet, och hvilken därefter hufvudsakligen blifvit följd, skall nämnda arbete afse *dels* och i främsta rummet en fortlöpande socialstatistik af allmän art, och *dels* mera mångsidiga specialundersökningar.

Granskar man hela den serie af Kungl. Maj:ts beslut samt kollegii eller dess särskilda sakkunniges förslag, genom hvilka det arbetsstatistiska arbetet först anordnats och sedermera efter hand utvecklats, så finner man ingenstädes något uttalande därom, att detsamma skall begränsas till att afse endast vissa slag af arbetare. Sant är visserligen, att uti ifrågakommande aktstycken arbetarne inom industri, handverk, transportverksamhet o. d. yrkesgrenar väsentligen träda i förgrunden och speciellt omnämnas, liksom ock det hufvudsakliga intresset ägnas spörsmål, som beröra dessas arbets- och lefnadsförhållanden. Men detta förhållande lärer icke vara uttryck för någon principiell uppfattning om, att endast dessa arbetaregrupper borde göras till föremål för det arbetsstatistiska arbetet, utan har sin naturliga förklaring i nödvändigheten att, med tagen hänsyn till disponibla arbetskrafter och ekonomiska resurser, åtminstone till en början begränsa området för den arbetsstatistiska afdelningens verksamhet. De särskilda sakkunnige, hvilkas den 6 mars 1903 till kollegium afgifna utlåtande ligger till grund för alla sedan fattade beslut rörande det arbetsstatistiska arbetets anordnande, uttalade också den principiella uppfattningen, att vid valet af ämnen för det arbetsstatistiska arbetet hufvudvikten torde »böra fästas vid utredandet af sådana frågor, som kunna vara af ej blott teoretisk utan äfven direkt praktisk betydelse och därigenom synas ägnade att blifva till gagn för vidare kretsar samt väcka ett allmännare intresse för sakens innebörd». Vid den tidpunkt detta yttrande afgafs var det ännu nästan uteslutande den industriella arbetarefrågan, som hos oss hade det aktuella intresse, att den närmast påkallade särskilda utredningar.

Som ofvan antyds, hade Kungl. Maj:t, i enlighet med kollegii och dess tillkallade sakkunniges förslag, i nådiga brefvet den 17 april 1903 bestämt, att det arbetsstatistiska arbetet skulle afse *dels* en fortlöpande socialstatistik af allmän art, och *dels* mera mångsidiga specialundersökningar. Den förstnämnda delen af det socialstatistiska arbetet behandlar hufvudsakligen följande olika spörsmål, nämligen förhållandena å arbetsmarknaden, arbetslösheten, den offentliga arbetsförmedlingen, arbetskonflikter, de kollektiva aftalen, arbetsgifvares och arbetares organisationsförhållanden, lifsmedelspriser, kreaturspriser, bostadspriser, byggnadsverksamheten, aflöningsförhållanden, den sociala lagstiftningen, sjukkasseväsendet, olycksfall i arbetet, yrkesinspektionens verksamhet, minderårigas och kvinnors användande inom industrien o. s. v. Dessa ämnen hafva upptagits till behandling inom den arbetsstatistiska afdelningen inom kollegium just därför, att de redan tidigare erhållit den direkta betydelse för bedömandet af industriarbetarnes för-

Det arbetsstatistiska arbetets nuvarande omfattning.

hållanden, att deras utredande syntes vara af påtagligt ej blott teoretiskt utan äfven praktiskt intresse. Emellertid äro åtskilliga af dessa spörsmål af den art, att de direkt eller indirekt beröra äfven landtarbetarnes lefnads- och arbetsförhållanden, och har det då ansetts själfallet att i den utsträckning förhållandena medgifvit söka belysa desamma äfven i detta hänseende. Så har t. ex. uppmärksamhet ägnats åt så vidt möjligt alla inträffande arbetskonflikter och ingångna kollektiva aftal, oafsedt om de berört de industriella yrkena eller landtarbetet, liksom ock i de statistiska redogörelserna för den offentliga arbetsförmedlingen dennas betydelse för landtbruket alldeles särskildt beaktats. Den regelbundna statistiken öfver lifsmedels-, kreaturs-, och hyrespriser bidrager i sin mån till belysande af för landsbygden viktiga spörsmål, och vid de senaste årens allmänna arbetslöshetsräkningar hafva inhämtats viktiga upplysningar äfven om arbetslösheten bland landtarbetarne.

De i enlighet med den meranämnda år 1903 utarbetade planen för det arbetsstatistiska arbetet anordnade nya större specialundersökningarna hafva hittills afsett dels förhållandena vid tryckerier och därmed förenad handtering, dels arbetstidens längd inom de industriella yrkena, och dels slutligen, på särskild befallning af Kungl. Maj:t, de vid början af år 1908 gällande kollektivafnalen. Vid planläggningen och utförandet af denna sistberörda undersökning har ej någon tvekan kunnat råda därom, att det till utredning föreliggande spörsmålet måste, för vinnandet af en allsidig kännedom, upptagas till behandling i hela dess vidd, och att sålunda de inom landtarbetet gällande kollektivafnalen borde likaväl som öfriga medtagas inom undersökningens ram. Själffallet har ock, vid den af Kungl. Maj:t särskildt anbefallda, inom kollegium nu pågående utredningen om storstrejken (lockouten) sommaren 1909, speciell uppmärksamhet ägnats åt utredandet af de därunder inträffade arbetsinställelserna hos landtbrukare.

Kommerskollegium har jämväl ansett sig böra, när särskilda förhållanden gjorde sådant önskvärdt, genom sin afdelning för arbetsstatistik anordna en utredning rörande en viss landtarbetarefråga. Med hänsyn till den omfattning, användandet af utländska säsongarbetare erhållit inom landtbruket i några delar af södra Sverige, hvaraf för vårt land nya arbetarepolitiska spörsmål framkallades, och särskildt den af Kungl. Maj:t till kollegii utredning öfverlämnade frågan om invandringslagstiftning nära berördes, beslöt kollegium nämligen den 17 maj 1907 att verkställa en undersökning rörande dessa arbetares arbets- och lefnadsförhållanden. Den däröfver utarbetade redogörelsen, som under

våren 1909 offentliggjordes, torde hafva i väsentlig mån bidragit till klargörandet af den ifrågakvarande arbetaregruppens ekonomiska läge och betydelse för landtbruket.

Kommitterade vilja i detta sammanhang erinra, att vid skilda tillfällen ifrågasatts, att såsom ämne för arbetsstatistisk specialundersökning skulle väljas spörsmålet om arbetarnes utgifter för sitt uppehälle. De för det arbetsstatistiska arbetets anordnande under år 1906 inom kollegium tillkallade sakkunnige uttalade i sitt den 18 december 1905 afgifna utlåtande önskvärdheten af, att en sådan utredning med snaraste kunde verkställas och hänvisade med afseende å dess planläggning och utförande till det detaljerade förslag i ämnet, som utarbetats af 1903 års kommitterade. I detta förslag framhölls uttryckligen, att kommitterade icke ansett sig böra, såsom i Danmark skett, för primärmaterialets insamlande uppställa olika hushållsböcker för stads- och landtarbetare, utan trots sig kunna använda samma hushållsbok för alla olika slags arbetare. Det utarbetade formuläret för hushållsbok upptog därför ock särskilda afdelningar och poster, afpassade efter landtarbetarnes särskilda lefnadsförhållanden.

I det nyssnämnda utlåtandet af år 1905 ifrågasatte kommitterade vidare, att en redogörelse för den af staten understödda egnahemsrörelsen, sålunda ett spörsmål af betydelse företrädesvis för kännedomen om landsbygdens sociala förhållanden, skulle regelbundet utarbetas och offentliggöras af den arbetsstatistiska afdelningen.

Sakkunniges här åberopade särskilda utlåtanden af åren 1903 och 1905 blefvo af kollegium tillstyrkta och af Kungl. Maj:t fastställda att i hufvudsakliga delar tjäna som ledning vid det arbetsstatistiska arbetets bedrifvande.

Af det nu anförda framgår klart, att arbetena å kollegii afdelning för arbetsstatistik hittills i öfvervägande grad afsett belysandet af våra industriarbetares lefnadsförhållanden. Anledningen härtill är emellertid allenast att söka i den faktiska omständigheten, att de aktuella ekonomiska och arbetarepolitiska problemen först uppkommit inom de industriella yrkena. I samma mån som jordbrukets fortgående industrialisering framkallat motsvarande eller andra sociala spörsmål inom landtarbetet, har numera helt naturligt behof uppstått att jämväl utreda dessa. Och därjämte har det visat sig önskvärdt att införskaffa nödigt material för anställande af ingående jämförelser mellan de arbets- och lefnadsförhållanden, som äro gällande för arbetarne inom å ena sidan de industriella yrkena och å andra sidan landtarbetet.

1907 års Riksdag om det arbetsstatistiska arbetets omfattning.

I skrifvelsen den 30 maj 1907 framhåller Riksdagen också den bristande kännedomen om landtarbetarnes förhållanden såsom en allvarlig olägenhet, hvilken i hög grad försvårar sträfvandena att åstadkomma nödiga förbättringar i deras ställning. För att därutinnan något väsentligt skall kunna åtgöras, erfordras nämligen enligt Riksdagens mening ett »statistiskt material, ägnadt att gifva en i alla afseenden, såvidt möjligt, fullständig inblick i de förhållanden, under hvilka hela denna arbetareklass lefver och verkar».

Riksdagen gör vidare gällande, att dess tidigare skrivelser »torde böra tolkas så, att de afse icke allenast industriarbetare utan jämväl landtbruksarbetare». Denna uppfattning vunne särskildt stöd af den år 1903 fastställda plan för det arbetsstatistiska arbetet, hvilken plan afsåge en fortlöpande statistik af allmän art och sålunda måste anses omfatta äfven landtarbetarne och deras förhållanden. Då Riksdagen emellertid höll före, att de arbetskrafter, som vore anvisade för det arbetsstatistiska arbetet, icke kunde medhinna behandlingen af dithörande spörsmål, begärde Riksdagen, som nämndt, en utredning om lämpligaste sättet för åstadkommande af en undersökning och statistisk utredning rörande landtarbetarnes lefnadsförhållanden samt framläggande för Riksdagen af de förslag, som med anledning däraf kunde synas påkallade.

Förutsättningarne för kommitterades utredning och förslag.

Af såväl Riksdagens här återgifna senaste uttalanden i ämnet som ock dess föregående skrivelser samt Kungl. Maj:ts i anledning däraf fattade beslut om det arbetsstatistiska arbetets anordnande finna kommitterade ådagalagd,

att Kungl. Maj:t och Riksdagen, vid sina åtgöranden för upprättandet af den fortlöpande socialstatistiken af allmän art, varit eniga därom, att densamma icke borde begränsas till endast vissa slag af arbetare utan skulle, i den utsträckning förhållandena medgäfve, afse alla slags arbetare, sålunda äfven landtarbetare;

att Riksdagen för sin del uttalat sig för, att åt detta sistberörda område af den allmänna fortlöpande socialstatistiken, nämligen landtarbetarnes lefnads- och arbetsförhållanden, numera måste ägnas särskild uppmärksamhet;

att Riksdagen emellertid icke funnit tillräckligt utredt, hvilka spörsmål skulle blifva föremål för undersökningar eller huru dessa borde anordnas, men i alla händelser förutsatte, att desamma skulle kräfva särskilda arbetskrafter och kostnader;

samt att Riksdagen därför önskade utredning såväl beträffande ämnen och metoder för landtarbetarestatistiken som ock rörande dess organiserande och kostnaderna därför.

Vid utförandet af sitt utredningsarbete hafva kommitterade ansett sig böra inhämta kännedom om och lämna en redogörelse för det väsentligaste af hvad i fråga om statistik rörande landbrukets sociala förhållanden genom offentligt eller enskildt initiativ hittills åtgjorts i vissa främmande länder samt i Sverige.

Landtarbete-
reundersök-
ningar i
utlandet.

Af våra närmaste grannländer framstår *Danmark* såsom det land, där staten tidigare än i något annat genom systematiska statistiska undersökningar ägnat landtarbetarefrågan en ingående uppmärksamhet. Man har här tagit upp ett spörsmål för hvarje gång och offentliggjort resultatet i särskilda publikationer, alla utarbetade genom statens statistiska centralbyrås försorg och ingående som häften i dess »Meddelelser». Så föreligga för närvarande icke mindre än nio olika publikationer, några redan i flera årgångar, behandlande olika ämnen, som mer eller mindre nära beröra landtarbetarefrågan.

Danmark.

Främst bör kanske nämnas *Tyende- og Daglejerlønnen i Landbruget* — två häften hittills utkomna, behandlande resp. åren 1897 och 1905¹⁾ — då denna undersökning så att säga bildar den grundval, på hvilken de öfriga bygga vidare. För inhämtande af de önskade uppgifterna utsändes tvenne olika frågeformulär, det ena afseende genomsnittsuppgifter, det andra individualuppgifter. Båda afsågo endast de två stora landtarbetareklasserna, tjänstefolk och daglönare, hvilka senare delades i fasta och tillfälliga.

Formuläret för genomsnittsuppgifter upptog följande spörsmål:

för tjänare: den vanligaste halfårslönen för vuxen manlig och kvinnlig tjänare, under sommarhalfåret och under vinterhalfåret, samt kostens ungefärliga värde för bådadera;

för daglönare: den vanligaste daglönen för män och för kvinnor, under våren (och sommaren), hösten och vintern; för daglönare på egen och daglönare på husbondes kost, för fast och för tillfällig; den vanligaste arbetstiden (hvilotiden medräknad) för hvarje årstid och den sammanlagda hvilotiden per dag; hvarjämte efterfrågades, huruvida och i hvilken utsträckning daglönaren förutom den kontanta lönen åtnjöte naturaförmåner, såsom fri bostad, mjölk, bete för kreaturen o. s. v.

Detta formulär utsändes till organisationerna inom landtbruket, Landbo- och Husmandsföreningarne. Vid undersökningen år 1905 inkommo svar från 104 af de förra (hela antalet var 108) och från 231 af de senare (hela antalet 240). De sålunda från båda parterna inkomna

¹⁾ Närmare redogörelse för resultaten af 1905 års undersökning har lämnats i »Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik», 1906, s. 196 ff.

uppgifterna ha vid bearbetningen hållits skilda från hvarandra, men resultaten visade sig i stort sedt så nära sammanstående, att man hos båda parterna kunnat konstatera en tydlig sträfvan efter opartiskhet och korrekthet. I publikationen äro de erhållna medeltalen sammanförda efter amt. Man har icke ansett sig kunna göra någon genomförd beräkning af den samlade årsinkomsten för daglönarne, hvarken för de fasta eller de tillfälliga, då de mycket olikartade naturaförmånerna icke med någon tillförlitlighet kunnat uppvärderas i pengar. Det anmärkes dock, att de säkerligen representerade ganska obetydliga belopp. För tjänstefolket däremot har en dylik årsberäkning lätt kunnat verkställas. Skillnaden mellan fasta och tillfälliga daglönare definieras så, att de förra i allmänhet ha sysselsättning på samma gård under hela året, under det att de senare stå i ett mera löst och tillfälligt arbetsförhållande. De senares daglön befanns genomgående något högre. Med fasta kvinnliga daglönare menas vanligen sådana, som äro gifta med fasta manliga. Men det anmärkes, att det undantagsvis finns arbete på gårdarna för hela året åt kvinnliga daglönare.

Värdet af de erhållna genomsnittsuppgifterna är utan tvifvel i ganska hög grad beroende af, huru ofta och i hvilken utsträckning man inhämtar nya uppgifter. Äfven om de för hvarje gång vunna resultaten (om löner, arbetstid o. s. v.) i och för sig äro af intresse, så torde dock deras viktigaste ändamål vara att lämna material för jämförelse mellan hvarandra närliggande år och därigenom belysa arbetsmarknadens läge och arbetsförhållandenas förändringar. Oaktadt det använda formuläret är synnerligen enkelt och lätt att besvara, har man i Danmark icke kunnat upprepa undersökningarna så ofta, att de fått större praktisk betydelse.

Åtskilliga för bedömandet af landtarbetarnes ställning mycket viktiga frågor kunna naturligen på grund af sin invecklade karaktär ej behandlas i ett formulär, afsedt för dylika genomsnittsuppgifter. En fråga, som väl upptagits men ej nöjaktigt besvarats och därför vid bearbetningen lämnats å sido, har redan omnämnts, nämligen frågan om daglönarnes naturaförmåner och deras penningvärde. Genom individualuppgifter, d. v. s. uppgifter om vissa bestämda arbetare, eller åtminstone arbetarne vid vissa gårdar, borde man kunna få denna fråga fullt korrekt besvarad. (Detta synes dock ej ha lyckats i Danmark, så vidt af publikationen kan dömas.) En annan mycket betydelsefull fråga är landtarbetarnes ålder. I en landsdel kan genomsnittsåldern för en viss landtarbetareklass vara ganska olika mot i en annan, hvaraf förklaras mången olikhet i löne-

beloppen. I en trakt kan det finnas öfvervägande större gårdar, i en annan öfvervägande mindre med olika genomsnittsålder och genomsnittslön.

Inom de stora hufvudgrupperna af landtarbetare finnes det många yrkesspecialiteter, hvar och en med sina särskilda uppgifter med motsvarande högre eller lägre utbildning, högre eller lägre lön och med olika genomsnittsålder.

För att åtminstone i någon mån kunna tillgodose äfven krafvet på dylika mera ingående frågors belysning har man kompletterat det nyssberörda formuläret för genomsnittsuppgifter med ett annat för individualuppgifter. Detta formulär har genom landboföreningarnes bemedling utsändts till vissa större landtbrukare för ifyllning med afseende på deras egna arbetare. Inalles ha nära 800 svar inkommit, berörande 6,900 landtarbetare, hvaraf 3,000 manliga och 1,800 kvinnliga tjänare samt 1,500 manliga och 600 kvinnliga daglönare.

I detta formulär skulle för hvarje undersökt egendom införas uppgift om dess belägenhet, namn och storlek, ägarens eller brukarens namn samt därjämte detaljerade upplysningar rörande hvarje där anställd arbetare, nämligen för:

A. Tjänare: namn, kön, ålder, syssla (stallkarl, ryktare, dräng, mjölkpiga o. s. v.), halfårslön för sommar och vinter samt slutligen anmärkningar, afseende särskildt den händelse, att speciella omständigheter medföra en extra ordinärt hög eller låg lön;

B. Daglönare: namn, kön, ålder, anställning i egen eller i husbondes kost, fast eller tillfällig, antal arbetsdagar under de olika årstiderna, vår, sommar, höst och vinter; lön pr dag samt slutligen anmärkningar särskildt afseende, liksom i formuläret för genomsnittsuppgifter, omfång och värde af naturaförmåner.

Vid materialets bearbetning ha, med ledning af de så inkomna uppgifterna, tjänarne uppdelats i ett stort antal yrkesgrupper, inalles 10 manliga (förvaltere, fodermestere, malkrögtere, avlskarle, forkarle, staldkarle, kuske, rogtare, tjenestekarle och landvæsenselever) och 11 kvinnliga (husjomfruer, husbestyrerinder, mejeripiger, kokkepiger, malkepiger, bryggerspiger, stuepiger, tjenestepiger, indepiger, barnepiger och husholdnings elever).

Hvar och en af de större yrkesgrupperna är vidare fördelad dels efter ålder i grupperna 14—18 år, 18—25 år och 25 år och däröfver, och dels efter gårdarnes storlek i arbetare vid större och vid mindre gårdar. Genom sammanförande af båda dessa fördelningar får man t. ex. veta, att tjänarne genomgående äro äldre på de stora gårdarne

än på de små. Som lönen naturligtvis stiger med åldern uppemot medelåldern, har man här en af förklaringsgrunderna till, att tjänarne på de större gårdarne genomgående åtnjuta större lön än de mindre gårdarnes.

Daglönarne ha likaledes fördelats efter sin anställning vid större eller mindre gårdar samt efter åldern i tre grupper, dock med annan åldersgräns, nämligen 18—50 år, 50—60 år, och 60 år och däröfver. Af de båda fördelningarna framgår bl. a., att det är mycket vanligare på de små än på de stora gårdarne, att kosten ingår i lönen, vidare att lönen stadigt sjunker efter uppnådda 50 år, att de små gårdarna i långt större utsträckning än de stora sysselsätta arbetare öfver medelåldern, och följaktligen i genomsnitt ge mindre lön, att de fasta daglönarne mestadels äro att söka på de stora gårdarne, under det att bönderna (de mindre gårdsbrukarne) utom tjänstefolket vanligen endast under den brådaste tiden ha behof af ytterligare arbetskraft, d. v. s. i sådant fall tillfälliga daglönare o. s. v.

Danske Arbejderfamiliers Forbrug, 2 Afdeling: Landarbejdere är titeln på en 1901 utkommen undersökning, med uppgift att belysa landt- arbetarefrågans kanske svåraste problem, nämligen det jordbrukande landt- arbetarehushållets förbrukning, särskildt med afseende på kosthållet. Undersökningen bygger sina resultat på 201 hushållsböcker för året 1897, förda ytterst detaljeradt vecka för vecka af husmödrarna i landtarbetarehemmen.

Hushållsboken upptar följande uppgifter: husfaderns namn, yrkes- specialitet och boningsort, om han arbetar på egen eller på husbondens kost, om han själf äger huset, där han bor, om han drifver jordbruk och huru stort, om han håller kreatur och hvilka; hushållets samman- sättning: familjemedlemmar, hyresgäster, inneboende och kosttagare, deras kön och ålder, med noggrant angifvande i hvilken grad hvarje medlem deltagit i den gemensamma förbrukningen (måltiderna).

På inkomstsidan upptas särskildt mannens, hustruns och barnens arbetsförtjänst, inkomst af försäljning af egen afvel (från trädgården, af fjäderfä, ägg o. dyl.), andra inkomster (t. ex. af inneboende), understöd o. dyl., lån. Om familjen dessutom åtnjutit naturaförmåner, såsom fri bostad, bränsle el. dyl., anmärkes detta, om möjligt med värdering i pengar.

Bland utgifterna upptas alla slags födoämnen, kolonialvaror, spiri- tuosa, bränsle, kläder, redskap, bohag, husreparationer, medicin och läkar- vård, sjukkasse-, försäkrings- och föreningsafgifter, böcker och tidnin-

gar, hyra, räntor, återbetalning af lån, skatter, förströelser, m. m. Slutligen begäres upplysning om, hvilka nödvändighetsartiklar under årets lopp förbrukats i hushållet af egen afvel, med angifvande af mått och vikt.

Samtidigt med undersökningen rörande landtarbetarefamiljernas förbrukning och budget föranstaltades en liknande — ehuru i betydligt mindre omfattning — rörande industriarbetarne. Härigenom vanns material för en fullt objektiv jämförelse. Då minuthandelspriserna i båda fallen äro noggrant angifna, kan man, genom att öfverföra städernas priser till landets eller tvärtom, vinna en gemensam utgångspunkt — i hvarje fall för jämförelse af den viktigaste delen af förbrukningen (utgiftssidan) nämligen födoämneshushållningen, kosthållet.

Sådana hushållsböcker utsändes till sammanlagt 345 landtarbetarehushåll. Af dessa 345 böcker återkommo 218 efter årets slut så utfyllda, att de antogos kunna ge ett användbart material för den blifvande berättelsen; under bearbetningens gång måste emellertid 17 frånskiljas såsom allt för ofullständiga, hvadan alltså 201 medtogos i den slutliga redogörelsen. Hushållsböckernas utdelning till hushållen verkställdes genom skollärare, inalles 80, hvilka personligen kände resp. familjer och kunde i detalj och muntligen undervisa husmödrarna om förfaringssättet vid böckernas ifyllande. Största delen af de ifyllda böckerna återsändes äfven genom dessa skollärare, som i några fall gjort anteckning om det använda förfaringssättet.

För att kunna anställa jämförelse mellan de 201 familjernas årsförbrukning i förhållande till deras sammansättning har man fördelat hvarje familjs såväl inkomster som utgifter på dess medlemmar med hänsyn till både kön och ålder, med utgångspunkt från en antagen fysiologisk enhet (mannen om 19 år och däröfver). Naturligen har omfånget af hvarje hushållsmedlems deltagande i årsförbrukningen noggrant observerats. De manliga årsklasserna under 19 år ha åsatts procentvärden från 82 till 22 procent (det sista för årsklassen 0—2 år) af den antagna enheten och de kvinnliga likaså, med beräkning att en kvinnas födoämnesomsättning är $\frac{4}{5}$ af en med henne jämnårig mans. Beräkningen i enheter afser naturligen i första rummet födan, men har, alltjämt supplerad med beräkning pr familj, äfven användts för den öfriga delen af budgeten. Till grund för jämförelserna ha nettobudgeterna lagts.

Efter nettoinkomstens storlek ha familjerna delats i 6 grupper och efter »enheter» inkomst i 5 grupper samt slutligen efter familjernas storlek och sammansättning likaledes i 5 grupper.

Genom sammanställning af alla dessa olika grupper med afseende på de olika utgifts- och inkomstkategorierna får man en utomordenligt rik och utformad statistisk bild. Man får t. ex. veta, i hvilken procentföljd årsinkomsten hos en landtarbetarefamilj stiger alltefter antalet »enheter» och genomsnittsinkomsten pr »enhet», samt i hvilket förhållande denna inkomststegring står till den motsvarande utgiftsstegringen och, hvad som är kanske ännu intressantare, till stegringen af hvar och en af de viktigare utgiftsposterna, särskildt födan och dess olika delar, den animaliska och den vegetabiliska, bostadshyran, nöjeskontot, kaffet och spriten, skatterna o. s. v., allt räknadt både pr familj och pr »enhet». — Slutligen kan man, såsom redan nämnts, med afseende på alla dessa detaljer göra jämförelse med den likartade undersökningen rörande stadsarbetarnes lefnadsförhållanden.

Genom en omsorgsfull inpassning af de genom denna undersökning vunna hufvudsiffrorna i ramen af de mera konturartade, men på grund af undersökningsområdets långt större omfång mera allmängiltiga resultaten af den nyssnämnda undersökningen rörande *Tyende- og Daglejerlønnen* vinna båda undersökningarna i hög grad i värde. Förbrukningsundersökningen får på det sättet utöfver sitt stora värde i sig själf ett långt större i egenskap af »representativ» undersökning.

Ännu innan denna undersöknings resultat hunnit publiceras, hade statistiska centralbyrån gripit sig an med en tredje landtarbetareundersökning af mycket omfattande natur, hvilken utkom 1900 under titeln *Fæste-, Leje- og Tjenestehuse samt Landarbejderfamiljerne i disse i Aaret 1899*. Arbetet tog sin början i juli 1899, då ett stort antal frågekort tillställdes de kommunala myndigheterna med begäran, att de skulle draga försorg om vederbörlig ifyllning, för hvilket ändamål en kontrolllista medföljde, på hvilken för hvarje socken skulle antecknas, huru många kort där skulle ifyllas. Dessutom bifogades en kort instruktion.

Undersökningen afsåg sådana icke fattigunderstödda husmansfamiljer, hvilkas hufvudsakliga förvärf hämtades ur landt-, skogs- eller trädgårdsbruk, och som icke bebodde »själfägarhus» eller »arvefæstehus» med rätt att sälja och pantsätta. Hvarje sådan landtarbetare, som bebodde ett fæste-, leje- eller tjenestehus, skulle tillställas ett frågekort till ifyllning. Formuläret afsåg uppgifter om brukarens namn, ålder och boningsort och om ägarens namn; om brukaren har huset i fæste eller leje eller som tjenestehus; hvilket år arrendet uppgjorts, på huru många år, och till hvilket belopp; husets försäkringsvärde, när det uppfördes, om det hör jord därtill och i så fall jordlottens »hartkorn» och areal; samt ifall den är utparcellerad (afsöndrad), om den före utstyckningen

var del af herrgårdsjord eller bondejord, eller i annat fall om den vid undersökningstillfället utgjorde del af herrgårdsjord eller af bondejord; kreatursstockens storlek sommaren 1899; antalet medlemmar i hushållet under 7 års ålder, 7—14 år och öfver 14 år; samt slutligen mannens, hustruns och barnens genomsnittliga arbetsförtjänst under ett år (utöfver hvad jordlotten och kreatursstocken ger), förvärfvad genom landt-arbete och genom annat arbete.

Nära 27,000 kort inkommo, representerande lika många husmän, hvilka själfva under lämplig kontroll från de kommunala myndigheternas sida ifyllt dem. Af dessa kort måste emellertid vid bearbetningen c:a 2,800 utskiljas, antingen såsom härrörande från familjer, som ej motsvarade de i instruktionen uppställda betingelserna, eller också emedan de voro alltför ofullständigt ifyllda.

Vid uppgifternas bearbetande gjordes för hvardera af fæste-, leje- och tjenestefamiljer bl. a. följande indelningar; efter antalet familjer pr hus; efter hushållets storlek och sammansättning; efter jordlottens storlek; efter husets ålder; efter den tid brukningsförhållandet varat och efter hvarje kontraktsperiods varaktighet.

Hufvudresultatet af undersökningen kan sägas vara, att man får en skala för den större eller mindre utförtjänst, som husmännen ha allt efter deras jordlots mindre eller större utsträckning, och därmed alltså också en måttstock för dennas mindre eller större betydelse för dem. Däremot får man icke veta något om resp. husmansfamiljers samlade årsinkomst, ej heller om arbetsförtjänstens förhållande till arbetsprestationen. Genom försiktig sammanställning med de i de båda förut refererade landtarbetareundersökningarna framlagda siffrorna synes man emellertid i någon mån kunna bilda sig en föreställning äfven om de här omhandlade husmansfamiljernas allmänna ekonomiska standard.

Önskan att få en föreställning om i hvilken utsträckning en viss grupp småbrukande landtarbetare är att räkna på för tillgodoseende af de större (och medelstora) gårdarnes arbetsbehof, liksom också i hvilken mån dessa småbrukare nödgas lita till arbete för andra för att fylla sin budgets deficit, har varit ett viktigt motiv för såväl den nyss refererade undersökningen som för en annan år 1906 utkommen under titel *Husmandsbrug oprettede i Finansaarene 1900/01—1904/05 i Henhold til Lov af 24 Marts 1899*, afseende en redogörelse för, huru statens egna-hemslånerörelse verkat.

Det mesta af primärmaterialet har för detta arbete liksom för det nyss behandlade insamlats genom frågeformulär, som genom de lokala

myndigheterna (i detta fall ordförandena i resp. egnahemsamtskommittéer) tillställts egnahemsbrukens innehafvare för ifyllning.

Förutom en del frågor rörande innehafvarens personliga förhållanden innehöll formuläret rubriker rörande egnahemslånets storlek, egendomens taxeringsvärde, jordlottens »hartkorn», storlek och inköpspris, byggnadernas försäkringsvärde, värdet af kreatursbesättning och inventarier; vidare förfrågan huruvida och huru länge skulder påhvilat husmansbruket, och om det bytt ägare, huruvida detta skett till följd af dödsfall, insolvens eller öfverlåtelse. Uppgifter begärdes äfven om egendomens inteckningsvärde, om innehafvaren själf ägde huset, innan han förvärfvade jordlotten, samt om denna sålts från jord i privat eller i offentlig ägo. Slutligen infordrades upplysning om innehafvarens arbetsförhållande, kreatursbesättningens storlek, om åvägbringandet af den för lottens drift nödiga dragkraften, och i hvad mån vederbörande småbrukare var medlem af andelsföretag. Af dessa frågor blef den, som rörde inteckningsvärdet, ytterst ofullständigt ifyllt; detsamma gällde punkterna om ombyte af ägare samt om värdet af kreatursbesättning och inventarier. För de två första spörsmålen har emellertid material införskaffats från andra håll, det tredje har måst lämnas obesvaradt. Af 1,859 utsända formulärblanketter inkommo 1,814 besvarade.

Genom denna undersökning utröntes, huru många egnahem det fanns i hvar kommun, egnahemsinnehafvarnes ålder och civilstånd samt yrkesställning — i tre hufvudgrupper: daglönare, fast anställd tjänare och annat eller ej uppgifvet förvärf — vid egendomens öfvertagande; brukets storlek och kvalitet, uttryckt bl. a. i priset pr Td Land och pr Td Hartkorn, samt slutligen antalet brukare, som utföra jordarbete för andra, och genomsnittsantalet arbetsdagar allt efter brukets storlek och kvalitet. Genom jämförelser med produktionsstatistikens siffror har de olika egnahemsgruppernas bruksintensitet kunnat uppskattas, likasom jordprisens storleksförhållanden genom jämförelse med den allmänna jordprisstatistikens siffror.

Förutom de nu nämnda undersökningarne, alla berörande centrala landtarbetarespörsmål, må äfven i korthet omnämnas vissa andra, som behandla särskilda, för kändedomen om landtbefolkningens sociala förhållanden betydelsefulla frågor.

Publikationen »*Ulykkestilfælde i Land- og Skovbrug*» stöder sig på anmälningsblanketter — enligt mycket utförliga formulär — insända af läkarne under loppet af ett år, 15 april 1906—15 april 1907, för skogsbruket och af ett halft år för landtbruket. Inalles behandlas 3,748 olycksfall inom jordbruket och dess binäringar samt 247 inom skogs-

bruket. Undersökningarnes resultat hafva tjänat till ledning vid det lagstiftningsarbete, som ledt till antagandet af lagen om försäkring mot olycksfall i landtbruk, skogs- och trädgårdsskötsel den 27 maj 1908.¹⁾

Utredningen om »Landbrugets Andelsvirksomhed» stöder sig på material, som insamlats år 1903 i samband med en då pågående kreatursräkning. Arbetet behandlar andelsmejerirörelsen, mjölkproduktionen, kontrollföreningsrörelsen, andelsslakterirörelsen, äggkretsarna och slutligen den olika produktionsintensiteten vid brukningsdelar af olika slag.

Hvart 5:te år utkommer numera en publikation, benämnd »*Salg av Landejendomme*». Däri redogöres för olika former af försäljningar (fria, tvångs-, familje- och »näringsförsäljningar» — de sista af egenomar, med hvilka äro förenade afsevärda inkomster utom landtbruket — samt slutligen försäljningar af fæsteegendomar). De särskilda landtegendomarna grupperas vidare efter »hartkorn», delade i fem storleksgrupper med angifvande af taxeringsvärde och försäljningsvärde med och utan kreatursbesättning och inventarier samt inteckningsbeloppet, allt vidare reduceradt pr Td Hartkorn.

Danmarks Jordbrug 1850—1905 bildar afslutningen och sammanfattningen af en hel serie statistiska framställningar om de danska jordbrukens antal och fördelning efter antalet Td Hartkorn och olika besittningsformer. Storleksgrupperna äro ej mindre än tio — från »hus» utan »hartkorn» till gårdar med 20 Td och däröfver — såväl för själfägare som »fæste»-klassen.

Kapitelstakster slutligen är en årligen utkommande publikation, hvars innehåll närmast motsvarar våra markegångstaxor.

Det torde jämväl böra erinras, att det »förslag till lag rörande användningen af utländska arbetare till arbete vid vissa arbetsställen samt rörande det allmännas tillsyn härvid», hvilket år 1908 antogs af danska riksdagen, åtföljdes af redogörelser²⁾ för vissa statistiska utredningar rörande ifrågavarande arbetares (företrädesvis af polsk och galizisk härkomst) arbets- och lefnadsvillkor.

I *Finland* har landtarbetarefrågan under de senare åren i hög grad varit föremål för uppmärksamhet. Så har den s. k. *Subkomitén för den obesutna befolkningen* planerat ett stort anlagdt verk under titeln *Statis-*

Finland.

¹⁾ Närmare redogörelse för lagens innebörd återfinnes i "Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik" 1908, s. 590 ff.

²⁾ De statistiska utredningarnas viktigare resultat äro återgifna i a. a. 1908, s. 359 ff.

tisk undersökning af socialekonomiska förhållanden i Finlands landskommuner år 1901 i sex delar, hvilkas titlar skola bli: I. Befolkningen grupperad efter hufvudnäring, II. Bostadsförhållandena, III. Den odlade jordarealen och dess fördelning, IV. Kreatursbeståndet, V. Arbetarenas bostads- och landbruksekonomiska förhållanden, VI. Jordegendomsförhållandena. Af dessa delar har emellertid hittills endast del III utkommit, innehållande en detaljerad utredning, för hvarje län och socken, af brukningsdelarnas storlek (särskildt den odlade jordens areal) samt fördelning på olika slag af innehafvare. Af de öfriga delarna kunna särskildt II och V förväntas blifva af betydelse för kännedomen om den finska landtbefolkningens sociala läge. Vissa preliminära resultat af stort intresse hafva redan åskådliggjorts i en af subkommittén år 1908 utgifven *Socialstatistisk Atlas öfver Finlands landskommuner år 1901*.

Vidare har *Invaliditetsförsäkringskommittén* låtit utarbета en ytterst ingående sockenmonografi, benämnd *Befolknings-, invaliditets- och inkomstförhållandena uti Tusby, Humppila, Kymmene, Räsälä och Vihanti kommuner år 1903*, hvilken är af stort intresse ur metodisk synpunkt för landtarbetarefrågans utredande.

Invaliditetskommitténs uppgift var att söka finna det bästa sättet för försäkring af arbetare och med dem likställda personer mot sådan bestående arbetsoförmåga, som härrör af ålder eller annan orsak än under arbetet inträffadt olycksfall. Som Finlands officiella statistik icke erbjöd tillräckliga upplysningar rörande dessa personer med afseende på ålders- och yrkesfördelning, inkomstförhållanden, familjemedlemmarnes antal och ålder, antalet invaliditetsfall och dessas beskaffenhet, arbetstillgång m. m., så befanns det nödvändigt att utreda dessa förhållanden genom en särskildt för detta ändamål anordnad statistisk enquête. För denna enquête uppgjordes förslagsvis en plan med åtföljande frågeformulär, och då det syntes af vikt att till en början pröfva dess lämplighet på ett mindre område, innan den definitivt godkändes för en mera omfattande undersökning, anställde man profundersökningar enligt det förslagsvis uppgjorda programmet uti fem kommuner, hvilka utvaldes med hänsyn till de skiljaktliga förhållanden, som i olika delar af landet äro rådande såväl beträffande folkets lefnadsvanor som dess ekonomiska förhållanden, bosättning m. m.

Det för profundersökningen fastställda frågeformuläret upptog följande hufvudpunkter: Den undersökta hufvudpersonens namn och födelseort, tidpunkten, då han flyttat till sin dåvarande boningsort, civilstånd, födelseår och -dag samt, om han var gift, äfven hustruns födelseår; barnens antal och födelseår, kön och ålder samt antalet

främmande personer, han under året 1903 underhållit; hans yrkes- och inkomstförhållanden år 1903, de utskylder han erlagt och de inkomster, för hvilka han samma år beskattats vid den kommunala taxeringen, det fattigunderstöd, han eventuellt under år 1903 åtnjutit; slutligen frågor om hans arbetsförmåga, hvartill anslöt sig en närmare redogörelse för sjukdomsförhållanden och arbetstillgång. Dessutom anhölls ytterligare om upplysning, i hvilken mån han redan var tryggad genom sjukdoms-, olycksfalls- eller lif försäkring.

Som jordbrukarne i allmänhet naturligen icke i siffror kunde uppgifva slutresultatet af årets ekonomiska verksamhet — då deras bokföring för det mesta var ytterst bristfällig — måste frågorna rörande inkomsterna göras så detaljerade, att icke någon mera beaktansvärd inkomstpost blef bortglömd. Så kommo dessa frågor att upptaga mer än hälften af det synnerligen omfattande frågeformulärets hela utrymme.

Inkomstrubrikerna äro uppdelade i två hufvudpunkter: penninginkomster och naturainkomster. Penninginkomsterna delas vidare i inkomster af hufvudycket, af bisysslor, af hustruns arbete, af barns arbete (under 16 år), värdet af nyttjandet af familjelägenheten (vare sig i form af hyra eller aflöning eller innehaf af annan art), direkt inkomst af ägd gård (i form af hyresinkomst), inkomst af annan förmögenhet, tillfälligt sjuk- eller annat understöd, kontant pension och öfriga kontanta inkomster.

Naturainkomsterna delas i inkomster af (eget) jordbruk, af boskapskötsel, från skog, från trädgård och från fiske och jakt (med en mängd underrubriker) samt slutligen naturaförmåner, som åtnjutits af syntnings-tagare, spannmålstorpare, tjänare och hemmavarande barn öfver 16 år samt af andra personer i liknande ställning, hvarvid fritt uppehälle särskildt värderas.

För supplerande af bristfälliga eller oriktiga uppgifter ha specialundersökningar utförts för bestämmande af medelvärdet af fri bostad i olika kommuner och delar af kommuner (fabriks- och jordbruksdistrikt); medelinkomst af ko, uppskattning i penningar af inkomster, angifna in natura. För detta sista ändamål utsändes särskilda frågeblanketter med begäran om upplysning rörande genomsnittspriset för hösten (vintern) och våren (sommaren) 1903 för de vanligaste jordbruksprodukterna (såsom säd, hö, mjölk och ved) samt mans- och hästdagsverken på såväl egen som gårdens kost samt slutligen värdet af fritt uppehälle — under 1903 — (föda, bostad och öfrig omvårdnad) för fullvuxna män och för fullvuxna kvinnor samt klädespersedlar för fullvuxen man och fullvuxen kvinna. Detta formulär tillställdes 38 i olika social ställning

varande personer i de olika socknarna, om hvilka man kunde antaga, att de voro i tillfälle att gifva säker upplysning om de frågor, formulären afsågo.

Sedan de olika inkomstposternas belopp fastställts, skulle därifrån dragas nyanskaffnings- och driftkostnader, betalade arbetslöner samt utskylder till stat, kyrka och kommun. — För bestämmandet af driftkostnaderna blef en särskild specialundersökning nödig. — Genom att draga dessa »affärsutgifter» från bruttointkomsterna, vanns möjlighet att bedöma, huru rättvis den kommunala taxeringen varit.

Slutligen begärdes uppgifter, om arrendejord innehades, om arrendets storlek m. m.

Ett särskildt formulär befanns ock nödigt för utrönande af arbetsförmågan, arbetstillgången och arbetstiden, äfven detta formulär mycket ingående och detaljeradt, då undersökningen till väsentlig del just afsåg dessa spörsmål. Formuläret skulle utfyllas för hvarje person, som under år 1903 varit fast boende i någon af de fem kommunerna, och som före den 1 januari 1904 hade fyllt 16 år. För personer, hvilka endast under någon del af året 1903 vistats å undersökningsområdet, skulle frågeblankett icke afgifvas, ej heller för gift kvinna, hvars man var bosatt i någon af de af enquêten omfattade kommunerna.

Denna del af undersökningen kunde icke försiggå endast genom frågeformulärets utsändande till resp. undersökningspersoner för att af dem ifyllas. Endast i ett litet fåtal fall var denna metod möjlig, i öfrigt använde man sig af husbesök. Hvarje kommun indelades för detta ändamål i mindre områden, byavis eller ock flere byalag tillsammans, och för hvarje dylikt område utsågs en särskild ledare af insamlingsarbetet, hvilket utfördes af inalles 25 personer (hvaraf 4 studenter, 3 skolelever, 8 folkskolelärare, 4 organister och klockare samt 6 bönder och skrifvare), hvilka genomströfvade hvar sitt område hus för hus och efter noggrant utfrågande ifyllde blanketterna. En del löneuppgifter erhöles dock direkt ur arbetsgifvarnes aflöningslistor; allt som kunde hämtas ur kyrkböckerna antecknades i förväg därur.

Tillsammans taget insamlades 13,080 frågeblanketter, i medeltal 523 pr insamlare, högst 1,517, lägst 278. Till ledning vid insamlingsarbetet försågos husbesökarna med utförlig instruktion. Endast ett jämförelsevis ringa antal blanketter — 616 representerande 1,300 personer — kunde icke användas för undersökningen, antingen därför att vederbörande vägrat lämna uppgifter, eller emedan blanketterna af annan anledning blifvit bristfälligt ifyllda. Återstående 11,157 insamlade godkända formulär behandlade en befolkning af 27,000 personer.

Början till en *regelbunden landtarbetarestatistik* har i Finland gjorts genom en förordning af 29 juni 1907, i hvilken landtbruksstyrelsen fått i uppdrag att hvarje år insamla och utgifva statistik öfver tillgången på jordbruksarbetare och öfver dessas lönevillkor.

För detta ändamål fastställdes den 22 maj 1908 särskilda formulär, enligt hvilka uppgifterna skola insamlas och publiceras. Dessa uppgifter äro tämligen summariska; rörande deras beskaffenhet samt de erhållna resultaten för år 1907 hänvisas till »Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik» 1909, s. 577 ff.

Hvad *Norge* beträffar, så hafva *Eilert Sundts* arbeten i viss mån varit banbrytande för den moderna socialstatistiken i allmänhet och delvis äfven berört landtarbetarestatistiken. Ett modernt arbete, ur hvilket kan hämtas en del värdefullt material för landtarbetarefrågans statistiska belysande, är *Den parlamentariske Arbeiderkommissions Indstilling, Bilag*, under titeln *Socialstatistik*. Denna publikation är byggd på »representativa uppgifter» för 28,593 män och 31,905 kvinnor öfver 15 år, tillhörande allehanda befolkningsklasser i stad som på land. Bland andra klasser märkas »gaardbrugere, husmand, hjemvarende sønner ved jordbrug, tjenere ved jordbrug, andre jordbrugsarbeidere» och motsvarande grupper kvinnliga jordbrukare och landtarbetare. För alla dessa män och kvinnor meddelas uppgift om, vid hvilken ålder de ha begynt arbeta, hvilken lefnadsställning deras far haft, huruvida de förut innehaft annat yrke, deras inkomst i kontant lön och in natura (uppskattadt i pengar) för olika åldrar och för flera tioårsperioder tillbaka och med fördelning i hufvudinkomst och i biinkomster.

Norge.

I ett särskildt band behandlas ytterst utförligt förekommande invaliditet och därmed i samband stående förhållanden.

År 1900 publicerades i *England* den första officiella berättelsen rörande landtarbetarne (genom Board of Trade's Labour Departement). År 1905 följde den andra och hittills sista, hvars fullständiga titel är »Andra berättelsen rörande jordbruksarbetarnes löner, förtjänster och anställningsvillkor i det Förenade Konungariket» (*Second report on the Wages, Earnings and Conditions of employment of agricultural labourers in the United Kingdom*).¹⁾

England.

¹⁾ Senare uppgifter härom återfinnas i den af The Labour Departement utgifna *Twelfth Abstract of Labour Statistics*.

Primäruppgifterna för denna senare publikation afse i allmänhet året 1902, i någon mån äfven 1903. Hufvudvikten har i berättelsen lagts på att söka fastställa den kontanta tidlörens storlek inom hvarje grefskap. Som veckolönen, ej daglönen, är den vanligaste lönenheten för engelska landtarbetare, ha öfriga aflöningsformer reducerats till denna enhet.

Veckolönuppgifterna afse endast den ordinarie kontanta lönen, alltså hvarken betalning för foder- och sädesskördarbete eller för betingsarbete, öfvertids- och söndagsarbete. Veckolönuppgifterna ha inhämtats ungefär på samma sätt som de danska löneuppgifterna, d. v. s. både i form af genomsnittsuppgifter och individualuppgifter.

Genomsnittsuppgifterna ha erhållits dels genom ordförandena i the Rural District Councils (funktionärer, som synas någorlunda motsvara våra kommunalordförande), dels genom omkring 300 agronomer för de distrikt (Poor Law Unions), där de ha sin verksamhet. Dessa båda klasser af funktionärer ha alltsedan 1894 till arbetsdepartementet årligen meddelat uppgifter om den vanligaste kontanta veckolönen i deras resp. distrikt. Slutligen hafva från ett stort antal jordbrukare i landets alla delar inhämtats uppgifter om de individuella veckolöner, de under loppet af 1902 betalt sina arbetare.

Såväl genomsnitts- som individualuppgifterna omfatta endast manliga arbetare med full arbetskraft och med vanlig lön och fördelas på tvenne hufvudgrupper af landtarbetare, nämligen dels vanliga arbetare (ordinary labourers) dels kreatursskötare — kuskar, ladugårdskarlar och fåraherdar (horsemen, cattlemen and shepherds).

För inhämtande af upplysningar om äfven den samlade årsförtjänsten — för olika landtarbetaregrupper och olika trakter — alltså utom den ordinarie penninglönen såväl extra kontant betalning af alla slag som naturaförmåner, utsändes år 1903 formulärblanketter till omkring 10,500 arbetsgifvare i England och Wales med begäran om alla dylika upplysningar, de kunde ge rörande sina arbetare för året 1902. Omkring 4,250 arbetsgifvare återsände sina blanketter ifyllda, af hvilka 3,200 så korrekta, att de kunde bearbetas — representerande 28,000 arbetare. Med undantag af gårdsförvaltningspersonalen upptogo dessa blanketter samtliga manliga fast anställda gårdsarbetare vid full arbetskraft (äfven sådana, som tillfälligtvis icke arbetade vid gården).

För *Skottland*, som icke har några Rural District Councils, inhämtades uppgifterna om såväl den kontanta veckolönen som hela årsinkomsten från arbetsgifvarne, inalles omkring 1,150, representerande omkring 6,650 arbetare. För *Irland* erhöles uppgifterna angående den

totala årsförtjänsten likaledes af arbetsgifvarne, veckolöneuppgifter dessutom (alltsedan 1898) årligen från omkring 100 korrespondenter i olika distrikt.

Uppskattningen af de olika naturaförmånerna är i allmänhet gjord uteslutande af arbetsgifvarne själfva. Från en mängd jordbrukare, ordförandena i Rural District Councils och dessutom från omkring 200 särskilda jordbrukskorrespondenter, har man inhämtat särskilda uppgifter beträffande såväl de högsta, lägsta och vanligaste arrendebeloppen i resp. distrikt som ock inträffade förändringar af beloppen under de sista tio åren. Rörande byggnadskostnaderna inhämtades äfven särskilda uppgifter, och i fråga om vissa bostadsförhållanden utnyttjades det material härom, som erhållits i samband med folkräkningen.

Den på alla dessa uppgifter byggda delen af publikationen meddelar för de närmast undersökta arbetaregrupperna en ingående redogörelse för deras arbets- och aflöningsförhållanden samt lämnar därjämte en allmän orienterande framställning rörande förvaltningspersonalens och de kvinnliga arbetarnes ställning.

En annan afdelning återger hufvudinnehållet af ett mindre antal godsägares särskildt infordrade berättelser öfver arbetsförhållandena å deras gods. Här beskrifs först egendomens storlek och kulturförhållandena, vidare kreatursstockens sammansättning och maskinutredningens beskaffenhet. Så följer utförlig förteckning på hela arbetsstyrkan (inkl. såväl förvaltningspersonal som kvinnor, gossar och tillfälliga arbetare) med noggrann redogörelse för hvars och ens arbetsspecialitet och löneförmåner samt arbetstiden och dess fördelning under olika årstider.

Man har likaledes genom tillmötesgående från ett mindre antal godsägare lyckats erhålla serier af löneuppgifter från och med år 1850.

Vidare meddelas en redogörelse för kosthållet och dess sammansättning inom ett antal landtarbetarefamiljer af viss storlek (man, hustru och 4 barn), hvartill materialet, genom medverkan af olika tjänstemän och enskilda, insamlats från skilda delar af landet. I samband därmed publiceras åtskilliga matordningar och matsedlar, som belysa lefnadsförhållandena i olika trakter.

Därjämte förekomma spridda uppgifter om särskilda landtarbetarespörsmål, såsom föreningsväsendet, småbruksrörelsen o. s. v.

Med hänsyn till den framträdande politiska betydelse, som vissa agrariska problem — den s. k. irländska frågan, egnahemsrörelsen, jordfördelningen och jordbeskattningen m. fl. — under den senare tiden erhållit i England, hafva landsbygdens olika sociala spørsmål i öfrigt

blifvit föremål för stort intresse och behandlats i kommittéutredningar, afhandlingar, broschyrer o. s. v.

Tyskland.

Af statsmyndighet har icke någon allmän landtarbetareundersökning anordnats i Tyskland, hvaremot några ganska omfattande sådana utredningar kommit till stånd genom annat initiativ. År 1892 publicerade Föreningen för socialpolitik (*Verein für Socialpolitik*) under titeln *Die Verhältnisse der Landarbeiter in Deutschland* resultatet af en samma år verkställd enquête, berörande 2,300 godsägare, som genom att ifylla ett ytterst utförligt frågeformulär och äfven genom konkreta skildringar uttalat sig om landtarbetarnes ekonomiska och sociala ställning i deras trakt. Samma år anställdes på föranstaltande af en evangelisk-social kongress en liknande undersökning för det evangeliska Nordtyskland, hvarvid primärmaterialet inhämtades från prästerna. År 1904 beslöt *die Landwirtschaftskammer für die Provinz Westphalen* — d. v. s. hushållningssällskapet i provinsen Westphalen — att för sitt verksamhetsområde verkställa en liknande undersökning som den år 1892 af Föreningen för socialpolitik för hela Tyskland utförda.

I likhet med det tillvägagångssätt, som då tillämpades, samt med användande af likartade formulär vände man sig äfven nu endast till arbetsgifvare och begärde af dem endast genomsnittsuppgifter för deras trakter. Som meddelare valdes medlemmar af landbruksföreningarnas styrelser, af hushållningssällskapet, af den westphaliska bondeföreningens utskott äfvensom föreståndare för spar- och lånekassor samt kooperativa föreningar.

Tvenne frågeformulär upprättades, det första och större behandlande de speciella arbetareförhållandena, i synnerhet löne- och inkomstförhållandena, det andra frågor af mera allmän art, särskildt rörande landtarbetarefrågans kulturella och sociala sida. Inalles utsändes af det första 1,017 ex. och återkommo ifyllda 555, af det andra 261 och återkommo ifyllda 123. Undersökningen säges ha väckt så stort intresse, att flere intresserade utbedt sig att få dylika formulär sig tillsända. Många läto äfven utförliga konkreta skildringar medfölja sifferuppgifterna.

Frågeformulär I är uppdeladt i tre hufvudafdelningar, af hvilka den första upptar allmänt orienterande frågor, den andra omhandlar arbets- och inkomstförhållandena och den tredje är ägnad åt uppgifter om särskilda anordningar för landtarbetarnes bästa o. d.

Under första afdelningen anhålles om upplysning, om hvilken trakt de afgifna uppgifterna afse och om sädesodling eller foder-

kultur där är förhärskande, om stora, små eller medelstora gårdar bilda den vanligaste bruksformen, hvilka landtarbetareklasser hufvudsakligen förekomma och till hvilket ungefärligt antal, hurudan tillgången är på landtarbetare och dessas tillfälle till sysselsättning, säsongarbetesförhållanden, emigration och vandring till städerna, om de vuxna barnen ägna sig åt föräldrarnas yrke eller t. ex. åt industrien, om industriarbete bedrifves af landtarbetarne under vissa mellantider, om hemindustri äger rum till eget bruk och till afsättning, om arbetarne pläga erhålla andel i afkastningen af arbetsgifvarnes jordbruksdrift, om de ha tillfälle att köpa eller arrendera små jordlägenheter, om de visa anlag till sparsamhet, om godsägarna gjort försök att tillförsäkra sig arbetskraft genom att bereda sina arbetare egna hem (i hvilken grad och med hvilket resultat) samt slutligen om eljes afsöndringar af parceller från större gods eller uppdelning i småbruk förekommit, och under hvilka förhållanden.

Den afdelning, som behandlar arbets- och inkomstförhållanden, är ytterligare uppdelad i fem underafdelningar, nämligen för daglönare i allmänhet, fria daglönare, kontraktsenligt bundna daglönare, tjänstefolk och säsongarbetare.

För daglönarne i allmänhet begäres upplysning om antalet arbetsdagar under året och arbetstidens utsträckning per dag under olika årstider, om hustrurnas deltagande i arbetet och om utvecklingen af sjuk-, ålders- och invaliditetsförsäkringsväsendet.

Afdelningen om de fria daglönarne omfattar en mängd specialspörsmål, sammanfattade under följande hufvudrubriker: den manliga daglönarens arbetslön, den kvinnliga daglönarens arbetslön, daglönarnes inkomst af eget jordbruk, en daglönarfamiljs inkomst. Under den första rubriken frågas om den kontanta daglönens storlek med och utan kost, sommar och vinter, och kostens värde, såväl för fast som för tillfällig daglönare samt om förekomsten af naturaförmåner och deras årsvärde, vidare om betalning för ackordsarbete och om de af arbetsgifvarne erlagda försäkringspremiebeloppen. Under den andra rubriken framställas liknande frågor. Under den tredje frågas efter småbrukets genomsnittstorlek hos jordbrukande daglönare, och i hvilken utsträckning upplåtelse af jord, hus, bete, bränslefångst, stat m. m. plägar medfölja lönen, värdet af dessa förmåner, och huru länge arbetarne måste arbeta för deras åtnjutande. Under fjärde rubriken sammanfattas mannens, hustruns och barnens arbetslön samt inkomsten af eget landtbruk.

I afdelningen om de genom kontrakt bundna daglönarne frågas om den kontanta årslönens storlek, om hustruns och barnens arbetslön,

om statens storlek och värde, samt om bidrag till olycksfalls-, invaliditets- och ålderdomsförsäkring ges och med hvilka premiebelopp, slutligen huru stor inkomst familjen kan få ut ur samtliga naturaförmåner, och i hvilken utsträckning de täcka dess födoämnesbehof, samt huru stor en genomsnittsfamiljs samlade årsinkomst kan vara.

Afdelningen om tjänstefolket inledes med fråga om den vanliga legotiden samt uppsägningstiden och behandlar för såväl de manliga som de kvinnliga tjänarne deras fördelning på olika yrkesspecialiteter, deras aflöning såväl i kontanter som in natura af alla slag, drickspengar m. m.

Beträffande säsongarbetarne frågas, på huru lång tid de anställas, och hvilka förmåner de åtnjuta.

I sista hufvudafdelningen, som ägnas åt uppgifter om särskilda anordningar för landtarbetarnes bästa o. d., efterfrågas förekomsten af försäkring för bohag och kreatur, anslutningen till allehanda kooperativa föreningar, huruvida barnen efter skolålderns slut åtnjuta fortsättningsundervisning, om folkbiblioteksverksamhetens betydelse, om tidningar läsas mycket, om olika anordningar för arbetsförmedling m. m.

Frågeformulär II behandlar förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare i allmänhet äfvensom säsongarbetarefrågan, samt sysselsätter sig därjämte med spörsmål om arbetarnes allmänna ställning vid tidpunkten för undersökningen, jämförd med förhållandena 10 à 20 år tidigare.

Förutom de resultat, som framgått vid bearbetningen af det å de båda formulären erhållna primärmaterialet, meddelas i berättelsen en redogörelse för den verksamhet, som utvecklats af den år 1900 af jordbrukskammaren upprättade arbetsförmedlingen samt en sammanställning af vissa uppgifter ur den officiella statistiken rörande befolknings-, yrkes-, produktions- och jordfördelningsförhållanden.

Deutsche Landwirtschaftsgesellschaft (tyska landbrukssällskapet), som inom sitt verksamhetsområde upptager alla jordbruksfrågor, har på senare tid börjat skänka mer uppmärksamhet åt landtarbetarefrågor. År 1901 upprättades inom sällskapet ett specialutskott för dessa ärenden, hvilket särskildt under de senaste åren utvecklat stor lifaktighet. Vid sällskapets stora utställningar anordnas numera regelbundet äfven en afdelning för belysande af landtarbetarefrågans olika sidor, och vid sammanträdena förekomma allt oftare föredrag och diskussioner härom. I serien af sällskapets »Arbeiten» hafva nu offentliggjorts 6 volymer rörande *Betriebsverhältnisse der deutschen Landwirtschaft*, utgörande en samling afhandlingar af olika författare och berörande olika trakter af landet. Vid samtliga undersökningar har såsom underlag användts enhetliga uppgiftsformulär, däri behörig uppmärksamhet ägnats jämväl

»den mänskliga arbetskraften». Då emellertid dessa utredningar haft till uppgift att undersöka jordbruksföretagen såsom ekonomiska företeelser och att uppvisa jordbrukets räntabilitet vid olika kulturer och under skilda organisationsformer, så hafva landtarbetarne däri företrädesvis behandlats såsom ekonomisk faktor, ej så mycket ur social synpunkt. Publikationerna innehålla därjämte värdefulla öfversikter öfver dithörande tysk litteratur.

Sällskapet har vidare offentliggjort en enquête *Ansiedlungen von Landarbeiter in Norddeutschland* samt bedrifver för närvarande en *utredning rörande arbetsaftal* för landtarbetare. I samband med den sistnämnda förberedes utgifvandet af en samling normalkontrakt.

Mera speciella områden af landtarbetarefrågan hafva upptagits till behandling af *Deutscher Verein für ländliche Wohlfahrts- und Heimatspflege*, som dels i särskilda publikationer och dels i sin tidskrift »*Das Land*» ofta behandlar landsbygdens sociala spörsmål. Ur denna synpunkt beaktansvärd är slutligen *Zeitschrift für Agrarpolitik*, organ för *Deutscher Landwirtschaftsrat*.

I Tyskland är det framför allt landtbrukets tilltagande brist på arbetare, som frantvungit ett lifigare intresse för landtarbetareundersökningar. Industriens och städernas kolossala utveckling inom vissa trakter har framkallat den »flykt från landet», som beredt det tyska jordbruket synnerligen stora svårigheter. För att tillgodose de nödvändigaste behofven af arbetskraft hafva landtbrukarne nödgats inom och utom landet för säsongtiden anskaffa tillfälliga arbetare. Man har beräknat, att under de senaste åren omkring 300,000 landtarbetare regelbundet på våren komma in öfver landets ostgräns och på senhösten återvända. Ungefär lika många arbetare från de östra grannländerna anses vara sysselsatta inom olika grenar af industriell verksamhet.¹⁾ Och inom landet pågår en ständig strömning af personer i de arbetsdugligaste åldrarna från särskildt de östra jordbruksområdena till

¹⁾ För ordnandet af denna import af utländska landtarbetare ha de tyska hushållningssällskapen (Landwirtschaftskammer) i allmänhet inrättat särskilda arbetsförmedlingsanstalter. För samma ändamål arbetar sedan några år tillbaka en under preussiska regeringens medverkan upprättad centralanstalt, *Deutsche Feldarbeiter Zentrale*, som jämväl fått sig anförtrord tillämpningen af det från den 1 februari 1909 i Preussen m. fl. stater gällande s. k. legitimationstvånget för utländska arbetare. Denna anstalt har däriigenom särskild anledning att öfvervaka förekomsten af kontraktsbrott bland de främmande arbetarne. Detta spörsmål, som i Tyskland är mycket aktuellt, har, på framställning af *Preussisches Landesökonomikollegium*, under år 1908 af de preussiska hushållningssällskapen gjorts till föremål för särskilda enquêter, hvilkas resultat redan delvis kunnat offentliggöras.

de centrala och västra industridistrikten. Under perioden 1900—1905 hade sålunda tillhopa 152 »kretsar» (förvaltningsdistrikt) att uppvisa en sammanlagd vinst på den inre omflyttningen, uppgående till mer än 900,000 personer.

De i samband med dessa företeelser uppkomna ekonomiska och sociala missförhållandena hafva, som nämnts, väckt intresset för landt- arbetarefrågorna och framkallat en omfattande litteratur, som särskildt äsyftat utredandet af omfattningen och verkningarne af »flykten från landet» samt af medlen för dess motverkande. Statsmakternas energiska arbete för den inre kolonisationen — dels för befastande af de tyska folkelementens ställning gent emot de polska vid ostgränsen och dels för landtarbetarnes kvarhållande vid jordbruket — har åtföljts af omfattande utredningar i dithörande frågor såväl af centrala och lokala myndigheter som af landtbrukarnes sammanslutningar och vetenskapsmän eller vetenskapliga skolor vid universiteten. Så hafva t. ex. förhållandena i Nordtyskland (i synnerhet Mecklenburg, som uppvisar säregna agrariska förutsättningar) börjat systematiskt undersökas genom forskningar vid universitetet i Rostock; de därvid vunna resultaten offentliggöras i tvenne publikationsserier »Landarbeit und Kleinbesitz» samt »Landwirtschaftliche Abhandlungen des Instituts für exakte Wirtschaftsforschung».

Liksom man i Tyskland sett sig föranlåten att ägna mycken uppmärksamhet åt säsongvandringen af landtarbetare från Ryssland (Polen) och Österrike-(Galizien) Ungern, så har samma spörsmål helt naturligt för sistnämnda länder ett lika stort intresse, som framkallat åtskilliga undersökningar. Dessa landtarbetarevandringar inom och utom landet äro väsentligen beroende på säregna jordäganderätts- och jordfördelningsförhållanden, hvilka spela en mycket framträdande roll inom den politiska och ekonomiska litteraturen. Ungefär likartade sociala massföreteelser hafva i Italien framkallat lifligt intresse för och föranledt landtarbetareundersökningar (t. ex. den af Ufficio del lavoro utgifna publikationen *Materiali per lo studio delle condizioni dei lavoratori della terra*, I). I alla länder taga dessa naturligen sitt innehåll och sin form efter de agrariska förhållanden, af hvilka de framkallats. Det är ofikartade ekonomiska och rättsliga spörsmål, som kräfva belysning och besvarande, och till följd häraf kräfva äfven landtarbetareundersökningarne i viss mån olika mål och metoder, när de röra Rysslands och Polens jordbruksdistrikt, Galiziens eller Donau-Theiss lågslätter, Podalen eller Apuliska slätten o. s. v.

Den här ofvan lämnade summariska öfversikten öfver landtarbetareundersökningar i vissa främmande länder — hvilken öfversikt endast

kunnat omfatta vissa i förevarande hänseende mera lärorika länder och ej heller för dessas del är uttömmande — ger vid handen, att man ännu ingenstädes hunnit anordna fullt systematiska, fortlöpande officiella undersökningar rörande landtarbetarefrågans olika viktigare sidor och problem. De länder, som här torde intaga främsta rummen, nämligen England och Danmark, representera tvenne olika system, hvilka dock icke kunna i någotdera fallet anses utnyttjade så långt önskligt är. Den engelska undersökningen af år 1905 är synnerligen omfattande med afseende å de uppställda spörsmålen och söker belysa landtarbetarefrågorna i direkt samband med och mot bakgrunden af deras ekonomiska förutsättningar. Den äger härigenom ett särskildt värde, som dock i icke ringa mån förminskas däraf, att dels undersökningsmaterialet knappast synes tillräckligt omfattande, och dels undersökningarne icke oafbrutet fortsatts, hvilket väl, åtminstone beträffande aflöningsförhållandena, varit behöfligt.

I Danmark har man, som förut nämnts, gått den motsatta vägen och till behandling upptagit de särskilda agrariska eller direkta landtarbetarespörsmål, hvilka af en eller annan anledning synts närmast böra ifrågakomma. De sålunda behandlade sidorna af landtarbetarefrågan hafva härigenom visserligen blifvit ingående belysta i och för sig, men kunna däremot icke alltid sammanställas till mera allsidiga bilder. Ej heller har det varit möjligt att tillräckligt ofta upprepa undersökningarne för att kunna närmare iakttaga utvecklingens gång. Oaktadt dessa viktiga erinringar kunna göras, så bör dock framhållas, att intet land torde kunna jämföras med Danmark i fråga om ingående och systematiskt utforskande af landtbrukets produktions- och arbetsförhållanden.

Med afseende å samtliga länder utom England, Danmark och Finland gäller däremot, att de offentliga myndigheterna aldrig ens sökt verkställa någon allmän systematisk undersökning af landtarbetareförhållandena, utan endast inskränkt sig till att vid visst tillfälle söka belysa särskilda, praktiskt aktuella spörsmål af hithörande slag.

Måhända kan man emellertid snart förvänta ett organiseradt internationellt arbete för belysande af åtminstone vissa af landtarbetarefrågans viktigare spörsmål. Vid en på inbjudan af italienska regeringen år 1905 hållen konferens beslöts nämligen upprättandet af det *internationella landbruksinstitutet i Rom*, hvilket äfven skulle sysselsätta sig med jordbrukets sociala sidor. Institutet, som under år 1909 trädte i verksamhet och försetts med stor tjänstemannapersonal och betydande ekonomiska resurser, skall närmast tjänstgöra som en statistisk upplysningebyrå. Det skall från alla länder insamla och ordna statistiskt och annat material, som därefter med största snabbhet och i öfverskådlig

form kan ställas till intresserade länders och forskares förfogande. En af institutets trenne byråer är afsedd för »ekonomiska och sociala föranstaltningar», bland hvilka särskildt framhållas dels arbetslönerna och dels statistik rörande jordbrukets Kooperation, försäkrings- och kreditväsen. Liksom det å ena sidan bör blifva till nytta för de anslutna länderna att anlita institutets medverkan, så lärer det å andra sidan vara önskvärdt, att de olika länderna hvar för sig kunna till institutets förfogande ställa erforderliga uppgifter rörande sina förhållanden.

Sverige.

Landtarbetarefrågan såsom sådan har icke i Sverige gjorts till föremål för någon officiell statistisk undersökning.

Mycket viktiga utgångspunkter för frågans belysande lämnas emellertid af tvenne publikationsserier tillhörande »Sveriges officiella statistik», nämligen dels serien *A*, *Befolkningsstatistik* och dels serien *N*, *Jordbruks- och Boskapskötsel*. Den förstnämnda meddelar årligen vissa summariska uppgifter rörande befolkningsrörelsen, hvilka uppgifter emellertid för hvar tionde år vid folkräkningarna fördjupas och detaljeras, så att däraf kunna vinnas ganska ingående upplysningar rörande de viktigare befolkningsgrupper, som äro med sin verksamhet knutna vid landtbruket och dess binärningar. I redogörelsen för folkräkningen år 1900 redovisas denna del af folkmängden länsvis under följande grupper: 1) jordägare: godsägare, hemmansägare; 2) arrendatorer och brukare af annans jord; 3) landbruksinspektorer, bokhållare, rättare; 4) nybyggare; 5) jordtorpare; 6) innehafvare af lägenheter och backstugor; 7) statorpare; 8) öfriga jordbruksarbetare; 9) mejerister, ladugårdsbiträden; 10) trädgårdsmästare, trädgårdsdrängar; 11) fiskare samt 12, 13) lappar m. fl. För dessa hufvudgrupper äro vidare särskildt angifna: biträden (med barn öfver 15 år och mågar), tjänstehjon, hustrur utan yrke samt öfriga familjemedlemmar, samtliga fördelade på män och kvinnor. För hela riket finns jämväl en fördelning af männen inom hvarje hufvudgrupp efter åldersklasserna barn under 15 år, 15—25 år samt 25 år och däröfver. Dessa befolkningsstatistikens data kompletteras i viss mån af uppgifter i den officiella valstatistiken, som för år 1900 (B XIV: 2—4) meddelar åtskilliga upplysningar rörande de manliga och kvinnliga jordtorparnas civilstånd och ålder, politiska och kommunala rösträtt samt om torparrendets storlek.

Om den officiella befolkningsstatistiken utgör en nödvändig och i vissa hänseenden värdefull utgångspunkt för landtarbetarefrågans behandling ur demografisk synpunkt, så bildar å andra sidan den officiella

årliga redogörelsen för jordbruket och boskapsskötseln ett underlag för bedömandet af de sociala och ekonomiska landtarbetarefrågornas samband med och beroende af jordfördelnings- och produktionsförhållandena. Bland hithörande uppgifter må särskildt framhållas de för socknar (härad) meddelade siffrorna rörande dels antalet brukningsdelar och dels antalet jordtorp och andra jordlägenheter, af hvilka de första närmare specificeras efter storlek samt fördelas på sådana, som brukas af ägarne själfva eller af andra personer. Ur här förevarande synpunkt intressantast äro emellertid de för hvarje hushållningssällskaps område publicerade medeltalen för årslön för dräng och piga (i husbondes kost), värdet af stat och lön för statdräng och statpiga samt dagsverkspris, under sommar och vinter, för manlig och kvinnlig jordbruksarbetare i egen kost.

I detta sammanhang må slutligen erinras om den i Sveriges officiella statistik ingående publikationsserien (H) »Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes Femårsberättelser» jämte sammandrag. Däri återfinnas åtskilliga, dels ur de nyssberörda officiella berättelserna och dels på annat sätt erhållna upplysningar rörande bland annat landsbygdens sociala förhållanden.

I endast ringa grad har man vid tidigare *officiella kommittéutredningar* i frågor rörande landsbygdens förhållanden uppmärksammat och sökt statistiskt belysa de sociala spörsmålen. Vissa hithörande publikationer innehålla dock beaktansvärda bidrag till dessas belysande; särskildt synes detta vara förhållandet med vissa kommittéutlåtanden i skogsfrågan samt småbrukare- och egnahemsfrågorna. Det torde här också böra anmärkas, att den s. k. *finanskommittén af åren 1858—63*, som anordnade en synnerligen omfattande undersökning rörande bl. a. det svenska jordbruket, därvid ägnade intresse jämväl åt en del därmed sammanhängande sociala frågor. Det härom insamlade materialet blef emellertid tyvärr icke bearbetadt eller publiceradt.

Under de senaste åren hafva emellertid anordnats flera officiella utredningar, som till väsentlig del beröra vissa sidor af landtarbetarefrågan. Främst bör härvid nämnas den af d:r Gustav Sundbärg ledda *Emigrationsutredningens* ingående och omfattande undersökningar rörande emigrationen eller, hvilket är detsamma, den sedan förra århundradets midt pågående folkomflyttningen från landsbygden till Amerika (eller den inhemska industrien och städerna). Därvid komma i betraktande äfven de olika förhållanden, som påverkat uppkomsten och utvecklingen af landsbygdens sociala klasser. Bland de många hithörande publikationer, som redan offentliggjorts, må särskildt nämnas: *Bilaga IX: Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751—1900* (af d:r N. Wohlin),

hvilken redogör för de faktiska förändringarne inom den vid jordbruket sysselsatta folkmängden; *Bilaga X: Bondeklassens undergräfvande* (af d:r N. Wohlin), hvari närmast omsättningen af jordegendomar ingående belyses; *Bilaga XI: Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna* (af d:r N. Wohlin), som utgör en öfversikt öfver de nämnda befolkningsgruppernas uppkomst, utveckling och aftagande; samt *Bilaga VIII, 2—6: Bygdeundersökningar*, omfattande en serie monografier öfver smärre utvandringscentra, därvid försök göras att belysa alla de faktorer af ekonomisk, administrativ, folkpsykologisk och social art, som framkallat utvandringsföreteelsen. Dessa bygdeundersökningar, till plan och behandling ganska olikartade, erbjuda i många hänseenden lärorika exempel på de spörsmål, som möta vid dylika lokala specialundersökningar, samt vägarne för deras besvarande. Med hänsyn till att en speciell fråga, utvandringen, här förelåg till utredande, har emellertid landtarbetarnes förhållanden icke så mycket direkt beaktats. När emellertid den stort planlagda emigrationsutredningen föreligger afslutad, kommer densamma otvifvelaktigt att, med hänsyn till såväl metoder som resultat, blifva synnerligen värdefull för blifvande landtarbetareundersökningar.

För detta ändamål beaktansvärda, churu omfattande mera speciella spörsmål, blifva otvifvelaktigt äfven tvenne andra nu pågående officiella statistiska utredningar, nämligen dels af *Torpkommissionen* anordnade enquêter öfver förekomsten af jordtorp, dessas beskaffenhet samt torparnes förhållanden i olika delar af landet m. m., samt dels *Ålderdoms- och invaliditetskommitténs* undersökning rörande befolkningens, äfven på landsbygden, inkomst- och yrkesfördelning.

Det ringa intresse, som statsmyndigheterna tidigare ägnat landtarbetarefrågans belysande, har sin motsvarighet i de speciella landtbruks-korporationernas förbiseende af dess betydelse. Endast undantagsvis synas dessa ha sysselsatt sig med lithörande spörsmål, och bland de i tryck offentliggjorda resultaten af deras tidigare verksamhet på detta område torde endast böra erinras om *H. Tisells* af Östergötlands läns hushållningssällskap prisbelönta skrift *I arbetarefrågan, med afseende fäst på jordbruksarbetaren*, *H. Tamms* i Landtbruksakademien år 1890 hållna föredrag (med diskussion) öfver ämnet *I hvilken riktning bör en förbättring af jordbruksarbetarens ställning sökas?* samt *P. Fahlbecks* vid andra nordiska landtbrukskongressen 1897 såsom inledning till diskussionen hållna föredrag *Om arbetareförhållandena inom landtbruket*.

Att man emellertid på den senaste tiden börjat inom våra ledande officiella jordbrukskretsar ägna större uppmärksamhet åt landtbrukets sociala sidor, därom vittna bland annat de af *Landtbruksakademiens*

sekreterare, *H. Juhlin Dannfelt* till akademien afgifna årsberättelserna för åren 1905, 1907 och 1908, i hvilka allt större plats inrymts åt olika aktuella landtarbetarespörsmål och betonats deras stora betydelse för jordbruksnäringen och dess idkare. Det torde i detta sammanhang förtjäna påpekas, att Malmöhus läns hushållningssällskap under hösten 1909 påbörjat en synnerligen omfattande jordbruksstatistisk utredning — i väsentliga delar liknande vissa motsvarande tyska korporationers undersökningar — i hvilken visserligen de jordbruksekonomiska synpunkterna företrädesvis tillgodosetts, men äfven uppmärksamhet ägnats åt jordbrukets arbetskraft o. d.

Den enskilda forskningen på detta område har ej heller att uppvisa synnerligen afsevärda resultat. *U. von Feilitzens* åren 1890—92 publicerade undersökningar om *Tjänare, statare och torpare* lämna visserligen åtskilligt öfrigt att önska med afseende å materialets systematiska statistiska bearbetning, men hafva likväl spelat en betydande roll, särskildt genom den inblick i landtarbetarnes lefnadsförhållanden, som möjliggjorts af de såsom bilagor publicerade hushållstablåerna för ett antal familjer inom olika landtarbetarekategorier.

Slutligen torde böra erinras om det af *W. Flach, H. Juhlin Dannfelt* och *G. Sundbärg* utarbetade statistiska kartverket *Sveriges jordbruk vid 1900-talets början*. På grundvalen af den officiella befolknings- och jordbruksstatistiken m. m. äfvensom till viss mån med ledning af särskildt inhämtade uppgifter åskådliggöres där i siffror, text och kartogram jordbruksnäringen och dess förhållanden, hvarvid bland annat behandlas åtskilliga för landtarbetarefrågan betydelsefulla spörsmål, såsom yrkesfördelningen och befolkningsrörelsen, skiftesverket och jordfördelningen, arrendesystemets utbredning o. s. v.

Om ock jordbruksarbetarnes betryckta ställning redan tidigare gifvit upphof till åtskillig polemik och agitation, så är det emellertid först under de senaste åren, som däraf föranledts någon mera anmärkningsvärd litteratur i ämnet. Främsta rummet ur denna synpunkt intager gifvetvis *H. F. Spaks Landtarbetarefrågan* (1907—1908), hvilken visserligen icke meddelar något afsevärdt nytt statistiskt material till landtarbetarefrågans bedömande, men genom att gifva uttryck åt förhoppningar, önskemål och uppfattningar inom särskildt de fackorganiserade landtarbetarnes led bidragit att göra hithörande spörsmål aktuella.

Inom de nybildade men ganska snabbt sig utvecklande landtarbetareorganisationerna har man ock liffigt intresserat sig för att vinna statistiskt material till belysande af medlemmarnes och deras kamraters ekonomiska ställning och lefnadsförhållanden. Ett beaktansvärdt försök

i denna riktning har gjorts af de skånska landtarbetarefackföreningarnes organ *Landtarbetarebladet*, som under år 1908 utsände särskilda frågeformulär, hvilkas uppgifter sedermera bearbetats och i tidningen publicerats af docenten *E. Sommarin*.

Sedan numera äfven arbetsgifvarne inom landtbruket bildat sammanlutningar, hafva de omedelbart känt behof af att taga den kännedom om de å olika orter rådande arbetsförhållandena, som erfordras för ett enhetligt uppträdande gent emot arbetarne. För detta ändamål hafva dels särskilda lokala *landtarbetsgifvareföreningar*, men dels ock under år 1909 dessas centrala organisation förmedelst särskilda frågeformulär insamlat upplysningar i ämnet från sina medlemmar. De erhållna uppgifterna, hvilka enligt uppgift icke blifvit så fullständiga och omfattande, som man afsett, hafva ännu icke sammanställts och offentliggjorts.

Landtarbetarestatistikens planläggning.

Landt-
arbetare-
statistikens
planläggning.

Bland jordbrukets egna idkare, arbetsgifvare såväl som arbetstagare, har sålunda ett så starkt behof efter kunskap om landtarbetarnes arbets- och lefnadsförhållanden numera gjort sig gällande, att de funnit sig föranlåtna att för sina särskilda syften anordna undersökningar därom. Otvifvelaktigt vore det emellertid för deras välförstådda intressen såväl som ur det allmännas synpunkt nyttigare, om sådana utredningar föranstaltades genom statens försorg och därigenom för lithörande spörsmåls belysande åvägabragtes statistiskt material, hvars opartiska korrekthet icke kunde vara tvifvel underkastad af det skäl, att den ena eller andra intresserade parten i eget syfte insamlat och bearbetat det samma. Då det därjämte ofta visat sig, att statsmakternas bedömande af synnerligen viktiga lagstiftningsspörsmål eller andra åtgärder, som berört jordbruksnäringens sociala och ekonomiska förhållanden, väsentligen försvårats af bristen på tillräckligt och tillförlitligt statistiskt material af här ifrågavarande slag, så finna kommitterade praktiska skäl tala för, att officiella landtarbetareutredningar så snart ske kan och helst omedelbart anordnas.

Landt-
arbetare-
statistikens
uppgifter.

Äfven om sålunda vissa direkta behof af undersökningar rörande landtbrukets sociala förhållanden numera starkt framträdt och otvifvelaktigt väsentligen bidragit till, att man från skilda håll nu kräfver snara åtgärder i sådant syfte, så torde dock här böra framhållas vikten af, att sådana undersökningar planläggas (och så långt möjligt äfven utföras)

efter vidare och allmännare synpunkter än de vid ett gifvet tillfälle närmast aktuella. Vid de hittills i vårt land bedrifna arbetsstatistiska undersökningarne, hvilka företrädesvis berört industriarbetarne, har det låtit sig göra att till behandling upptaga antingen vissa särskilda grupper af arbetare eller ock vissa begränsade spörsmål, hvilka då belysts såsom fristående, från de allmänna arbetareförhållandena i viss mån lösryckta moment. Detta tillvägagångssätt erbjuder naturligtvis för undersökningarnes bedrivande synnerligen stora praktiska fördelar och kan äfven ur metodisk synpunkt försvaras med hänsyn till de i förevarande afseende mindre komplicerade förhållandena inom industriarbetet. Icke desto mindre framträder ofta vid de statistiska undersökningarne rörande industriarbetarne behovet af ett kombinerande af sådana olika grupper af frågor eller af arbetare, hvilka af praktiska skäl ej kunnat samtidigt undersökas. Ehuru sålunda t. ex. arbetslönen inom de industriella yrkena som regel utgår i kontanta belopp, hvilkas korrekta konstaterande icke möter större svårigheter, och hvilka därför jämförelsevis lätt kunna användas att belysa arbetarnes inkomstförhållanden, så kunna dock däraf icke dragas bestämda slutsatser om arbetarnes verkliga ekonomiska läge, med mindre man jämväl kunnat utreda lönens verkliga värde å den ort och i den situation (med hänsyn till lifsmedels- och hyresprisen eller andra lefnadskostnader samt efter arbetarnes ålder, sociala ställning, familjens talrikhet och andra omständigheter) vederbörande arbetare befinna sig. Eller för att taga ett summariskt exempel, så kan man icke utan vidare likställa tvänne individers ekonomiska förhållanden endast därför att de erhålla samma inkomst o. s. v. Äfven för industriarbetarnes del är det sålunda ett bestämdt önskemål att, så långt ske kan, med hvarandra kunna sammanställa de olika moment, som tillsammantagna bilda arbetarnes arbets- och lefnadsmiljö.

I långt högre grad framträder emellertid detta behof af allsidig belysning, när fråga är om landtarbetarne. Det är utan vidare klart, att t. ex. deras aflöningsförhållanden på det närmaste sammanhånga med deras allmänna arbetsvillkor i öfrigt. Och lika själfallet är, att arbetsförhållandena inom landtbruket å en viss trakt icke kunna tillräckligt utredas, om man begränsar sig till endast en eller annan af dithörande arbetaregrupper, t. ex. statarne, utan afseende på att äfven andra grupper, såsom tjänstefolk, torpare och daglönare, utgöra väsentliga delar utaf den där använda arbetskraften. För hvarje särskildt spörsmål, som af en eller annan anledning kan önskas särskildt utredt, måste sålunda beträffande landtarbetarne större hänsyn tagas till dessas allmänna miljö, än när fråga är om industriarbetarne. En sådan upp-

fattning gjorde sig ock gällande vid Riksdagens behandling af den här föreliggande frågan om underökning och utredning rörande landtarbetarnes lefnadsförhållanden och tog sig jämväl uttryck i Riksdagens skrifvelse i ämnet, däri *dels* erinras om, att »någon allmän-omfattande och systematisk utredning af hithörande förhållanden» icke i vårt land förekommit, och *dels* konstateras det oundgängliga behovet af »ett statistiskt material, ägnadt att gifva en i alla afseenden, så vidt möjligt, fullständig inblick i de förhållanden, under hvilka hela denna arbetareklass lever och verkar».

Kommitterade finna ock för sin del angeläget, att vid planläggandet och anordnandet af officiella landtarbetareundersökningar synnerlig uppmärksamhet ägnas åt landtarbetarne såsom ett led i den jordbruksidkande samhällsgruppen samt åt det allmänna ekonomiska sammanhanget inom jordbruket såsom nödvändig förutsättning för en grundlig kännedom om dess sociala företeelser.

Med betonande häraf vilja kommitterade emellertid samtidigt framhålla, att det gifvetvis äfven beträffande landtarbetarnes förhållanden kan befinnas möjligt och lämpligt att till särskild utredning upptaga vissa speciella spörsmål, vare sig de till sin natur äro mera afgränsade eller deras samband med öfriga landtarbetareförhållanden i annat sammanhang kan tillbörligen belysas.

Själffallet bör ock vid öfvervägandet af det praktiska genomförandet af den undersökningsplan, som kan komma att fastställas, största möjliga hänsyn fästas därvid, att tillförlitligt statistiskt material snarast möjligt anskaffas till *belysande af just de landtarbetarefrågor, som för statsmakterna eller för landbrukets idkare äro af aktuellt intresse.*

*Begreppet
landtarbetare.*

Som nyss antyddes, framträder det nära sambandet mellan olika landtarbetarespörsmål äfven däruti, att de olika befolkningsgrupper som utgöra landbrukets arbetskraft, öfverallt förekomma i så nära för-ening med hvarandra, att man vid behandling af vissa af dem måste taga hänsyn jämväl till andra. I själfva verket möter det rent af svårighet att fastställa, hvad som lämpligen bör förstås med landtarbetare, och huruvida en skarp gräns mellan arbetare och arbetsgifvare här kan dragas. Det är nämligen utan vidare klart, att här icke låter sig tilllämpa den inom industrien i regel tämligen lätt funna skillnaden mellan aflönade kroppsarbetare och öfriga vid arbetsstället knutna personer. Inom jordbruket äro nämligen å ena sidan äfven de flesta arbetsgifvare själfva kroppsarbetande, medan å andra sidan många arbetstagare alls icke eller blott delvis äro lönarbetare i vanlig mening. Till en början

torde man emellertid kunna fastslå, att en person, som endast tillfälligtvis förrättar landt arbete åt annan, och för hvilken därmed förenad inkomst är af underordnad betydelse, icke åsyftas med benämningen landt arbetare. Enligt vanlig uppfattning förstås nämligen därmed sådana vid jordbruksnäringen sysselsatta personer, hvilka till väsentlig del hafva sin utkomst af kroppsarbete för andras räkning. Löneformen är därvid af ingen betydelse. Vare sig sålunda ersättningen för arbetsprestationen erhålles helt och hållet i kontanter, i naturapersedlar, i form af brukningsrätt till jord eller om den bekommes genom en förening af dessa olika förmåner, så måste den aflönade i princip betecknas såsom landt arbetare. Det torde i detta sammanhang äfven böra framhållas, att svårigheter möta ej blott vid särskiljandet af arbetsgifvare och arbetstagare inom jordbruket, utan ock när fråga uppstår om den rätta beteckningen af de många arbetstagare, som samtidigt eller under olika tider idka dels jordbruks- och dels annat arbete. Att ur teoretiska synpunkter söka i detalj skarpt begränsa gruppen landt arbetare, är emellertid en uppgift, som för här föreliggande syfte icke synes kräva sin lösning redan af det skäl, att åt begreppet måste gifvas olika räckvidd och innehåll efter de mångskiftande lokala förhållanden, som i olika trakter af landet förekomma, samt efter beskaffenheten af de spörsmål, som vid särskilda undersökningar föreligga till besvarande. I själfva verket är frågan om, hvad med landt arbetare rätteligen bör förstås, just ett af de många problem, som kräva närmare belysning genom systematiska undersökningar i olika delar af landet. Och för detta ändamål är det gifvetvis af vikt, att icke från början gifves för snäf formulering åt spörsmålet, så att dettas utredande i sin fulla omfattning däraf försvåras.

Härmed sammanhänger, att man enligt kommitterades uppfattning icke kan erhålla en »i alla afseenden, så vidt möjligt, fullständig inblick i de förhållanden, under hvilka hela denna arbetareklass lever och verkar» — såsom Riksdagens skrifvelse angifver landt arbetarestatistikens uppgift — därest densamma skulle strängt begränsas till allenast de egentliga landt arbetarnes förhållanden. Det må med afseende härå till en början påpekas, att de af Riksdagen i dess skrifvelse åberopade, redan anordnade arbetsstatistiska undersökningarne och redogörelserna för arbetsförmedling, arbetskonflikter och organisationsväsende på grund af förhållandenas natur måste i samma mån beröra såväl arbetsgifvarnes som arbetstagarnes inom landt bruket förhållanden. Bland öfriga frågor, som af Riksdagen betecknats såsom särskildt betydelsefulla, äro vidare t. ex. kooperationen och prisförhållandena å landsbygden af beskaffen-

het att erbjuda fullt så stort intresse för och beröra de själfständiga landtbrukarne och egendomsägarna som de arbetstagande befolkningskategorierna inom jordbruket.

Vid behandlingen inom Riksdagens andra kammare af frågan om landtarbetareundersökningars anordnande framhölls emellertid därjämte med eftertryck från flera håll, att den del af dessa undersökningar, som afsåge att närmare behandla landtarbetarnes lefnadsvillkor och lefnads-sätt, skulle komma till sin fulla nytta allenast under den förutsättning, att man på alla punkter, så vidt möjligt, erhöle tillfälle till omedelbar jämförelse mellan landtarbetarnes samt hemmansägarnes, eller åtminstone de själfägande småbrukarnes, förhållanden.

Kommitterade vilja med afseende härå till en början framhålla, att ur principiell synpunkt naturligtvis icke kan bestridas önskvärdheten af en ökad kännedom om hela samhällets allmänna sociala byggnad samt om alla befolkningsgruppers arbets- och lefnadsvillkor. De officiella undersökningarna med direkt socialt syfte hafva ju ock såväl i vårt land som annorstädes ingalunda begränsats till de kroppsarbetande lönetagarne. Det torde här endast böra erinras om de utredningar om vissa statens befattningshafvares arbets- och lefnadsförhållanden, som i vårt land anordnats och i sin mån ligga till grund för de på senare tid företagna löneregleringarne vid ett flertal statens verk och inrättningar. I den mån staten finner sig böra utsträcka vissa grenar af sin skydds- och understödsverksamhet till att omfatta jämväl själfständiga näringsidkare på olika yrkesområden, lär det ock visa sig nödvändigt att genom särskilda undersökningar af dessas sociala förhållanden vinna ledning för bedömandet af omfattningen af och formerna för sådant offentligt ingripande. De nu pågående arbetena för den sociala försäkringens utveckling i vårt land genom statens medverkan hafva ock redan tydligt ådagalagt behovet af omfattande socialstatistiska utredningar rörande icke blott arbetstagarne utan äfven vissa grupper af arbetsgifvare (så t. ex. för utredandet af frågan om ålderdoms- och invaliditetsförsäkringen). Öfverhufvud synes numera den meningen allt starkare göra sig gällande, att särskildt socialförsäkringen, men äfven andra former af statlig omvårdnad, icke böra begränsas på sätt hittills i allmänhet skett, utan i den mån förhållandena medgifva komma mindre bemedlade inom äfven andra samhällsgrupper än de egentliga arbetstagarnes till godo.

De svårigheter af särskildt ekonomisk art, som alltid måste möta vid den praktiska tillämpningen af en sådan vidsträcktare principståndpunkt, framträda emellertid synnerligen starkt med afseende å den fråga, som här föreligger. Åstadkommandet af erforderligt sta-

tistiskt material för en någorlunda ingående kännedom om landtarbetarnes förhållanden är nämligen i och för sig en omfattande uppgift, hvars lösande i hvarje fall måste medföra icke oväsentliga kostnader. Redan af detta skäl lär försiktighet böra iakttagas, när fråga blir om dithörande undersökningars utvidgning till andra områden än de direkt åsyftade. I den mån erhållandet af tillförlitlig kännedom om den här närmast ifrågavarande befolkningsgruppen, landtarbetarne, kan tänkas försvårad genom bristen på jämförande utredning rörande andra till jordbruksnäringen hörande befolkningskategorier, finna kommitterade emellertid nödvändigt, att frågan om undersökningsområdets utvidgning i nu ifrågavarande afseende tages under öfvervägande.

Med afseende å landtarbetarestatistiken gäller naturligtvis, liksom beträffande annan socialstatistik, att för primäruppgifternas erhållande olika vägar och metoder måste allt efter omständigheterna anlitas. Kommitterade, som i det följande skola gifva vissa närmare anvisningar härom i samband med redogörelsen för de olika undersökningar, som kunna ifrågakomma, vilja emellertid redan här framhålla *lämpligheten af att tillvarataga* och för landtarbetarestatistiken tillgodogöra det för ändamålet värdefulla *material, som redan förefinnes* eller kommer att för andra syften åvägabringas.

Primärmaterialens
anskaffande.

Därvid komma först och främst i betraktande vissa delar af Sveriges officiella statistik. *Jordbruksstatistiken* med därmed sammanhängande specialgrenar samt *befolkningsstatistiken* måste ju utgöra de egentliga utgångspunkterna för den statistik, som åsyftar att klargöra en inom jordbruksnäringen sysselsatt befolkningsgrupps arbets- och lefnadsvillkor. Det har också ofvan framhållits, att man redan nu af de ifrågavarande statistiska publikationerna kan erhålla vissa för landtarbetareundersökningarne oundgängliga data. Enligt hvad kommitterade erfarit, lär också möjlighet förefinnas för att ur det material, som föreligger rörande 1900 års folkräkning, utvinna en del närmare upplysningar rörande vissa särskilda landtarbetaregrupper. Kommitterade hafva sig ock bekant, att man inom vederbörande statistiska ämbetsverk har sin uppmärksamhet särskildt riktad på angelägenheten af att i nu förevarande hänseende utvidga och fullständiga de officiella redogörelserna. Det torde ock kunna förväntas, att den nu arbetande s. k. statistiska kommittén skall vid sin behandling af frågan om befolkningsstatistikens planläggning och organisation, så långt ske kan, beakta de önskningsmål, som i detta afseende föreligga.

Beträffande *jordbruksstatistiken* har samma kommitté i utlåtande den 30 maj 1908 redan framlagt förslag till synnerligen genomgripande

förändringar och utvidgningar, genom hvilkas genomförande landtarestatistiken skulle på vissa punkter i väsentlig mån underlättas. Under hänvisning till hvad i det följande härom anföres vilja kommitterade i detta sammanhang anmärka, att beträffande vissa af de i statistiska kommitténs förslag berörda spörsmål torde böra ifrågasättas, huruvida de ej såväl till sin natur som af praktiska skäl närmare sammanhänga med den blifvande landtarestatistiken än med jordbruksstatistiken.

För vissa delar af det nu pågående arbetsstatistiska arbetet inhämtas som bekant primäruppgifter genom medverkan af särskilda *ombud*, hvilka förordnats att mot ett mindre arvode afgifva regelbundna rapporter samt i öfrigt meddela upplysningar. Sådana ombud hafva tidigare varit anställda på 24 olika orter i Sverige (förutom i Stockholm, där för närvarande tvänne ombud anställts för insamlande af vissa olika slag af uppgifter), samtliga orter utsedda med hänsyn till deras betydelse för det industriella arbetet och till förekomsten af dithörande arbetare. Under de senaste åren har kommerskollegium emellertid särskildt anställt ombud å ytterligare ett antal orter, hvarvid fortfarande företrädesvis samma synpunkter vid valet af platser måst vidhållas, men jämväl beaktats önskvärldheten af regelbunden observation af arbetareförhållandena i mindre industrisambällen.

Utän att finna nödigt att på detta stadium af frågan om landtarestatistiska undersökningar närmare ingå på spörsmålet om behovet af sådana stadigvarande aflönade ombud för dylika undersökningar, vilja kommitterade emellertid uttala önskvärldheten af, att vid valet af orsombud och vid bestämmandet af deras verksamhetsområde måtte tagas i betraktande, att desamma åtminstone i vissa fall kunna tagas i anspråk äfven för landtarestatistikens syften.

Kommitterade vilja i sådant afseende särskildt fästa uppmärksamheten därå, att åtskilliga af de offentliga arbetsförmedlingsanstaltarnas föreståndare, hvilka i denna sin egenskap stå i beröring med kommerskollegium och direkt verka inom ett viktigt socialt arbetsområde, redan nu äro anställda som kollegii ombud. I den mån den offentliga arbetsförmedlingen vinner allt större anslutning från jordbrukets arbetsgifvare och arbetare, torde ock dess tjänstemän blifva synnerligen väl lämpade att såsom kollegii ombud för det arbetsstatistiska arbetet tillgodose behovet af särskild sakkunskap beträffande landtarestatistiken.

Betydelsen af sådan speciell sakkunskap synes nämligen på detta område vara ännu större än beträffande flertalet andra sociala forskningsfält. Kommitterade förutsätta därför, att vid insamlandet af pri-

märmaterial alltid synnerlig omsorg ägnas åt valet af de personer, genom hvilka uppgifterna inhämtas. Det torde ur alla synpunkter vara lyckligt, om för sådant uppdrag i stor utsträckning kunde anlitas medverkan af personer, som genom sin tjänstställning erbjuda garantier för ödmötesgillhet och erfarenhet rörande landtarbetets ekonomiska och sociala förhållanden. I sådant afseende vilja kommitterade särskildt framhålla hushållningssällskapens sekreterare och jordbrukskonsulenter, hvilka kunna förväntas skola vara villiga att tillhandagå med upplysningar såväl rörande planläggningen af undersökningar, i den mån de beröra deras verksamhetsområden, som ock beträffande särskilda företeelser och spörsmål, som därvid komma i betraktande och kräfva sakkunnig belysning.

När kommitterade härefter öfvergå till att närmare skärskåda frågan om, huru olika slag af landtarbetarutredningar lämpligen skola planläggas och utföras, *anse sig kommitterade böra till en början uttryckligen framhålla, att tiden otvifvelaktigt ej är mogen för fixerandet af ett definitivt program i ämnet.* Hvarken i vårt land eller annorstädes har man nämligen ännu vunnit tillräcklig erfarenhet af landtarbetareundersökningar för att kunna bilda sig en slutgiltig uppfattning om deras mål och medel. Kommitterade anse icke tvifvelaktigt, att *de undersökningar, som till en början kunna komma till utförande, måste betraktas som försöksundersökningar*, hvilkas resultat sedermera må läggas till grund för det hithörande arbetets närmare planläggning och fortsatta bedrivande.

Olika slag af undersökningar.

Men å andra sidan är det otvifvelaktigt af stor vikt, att, såsom Riksdagen ock synes hafva förutsatt, redan nu i dess hufvuddrag söka framlägga en allmän plan för sådana undersökningar, ägnad att lämna en systematisk öfversikt öfver frågans innebörd och omfattning. För tillbörligt beaktande af dessa båda berättigade synpunkter hafva kommitterade därför ansett sig böra i det följande *dels* skissera grundlinjerna till en, så vidt möjligt, fullständig öfversikt öfver de undersökningar, som kunna ifrågakomma, *och dels* särskildt angifva de delar af densamma, hvilka helt eller delvis kunna omedelbart upptagas till utförande.

Härvid hafva kommitterade emellertid ansett sig kunna lämna å sido sådana till landtarbetarestatistiken hörande spörsmål, hvilka till följd af sitt nära samband med öfrig arbetsstatistik redan blifvit föremål för officiella undersökningar eller med all sannolikhet komma att blifva det, såsom t. ex. arbetskonflikter, kollektivaftal, arbetsgifvarnes och arbetarnes organisationsväsende, arbetsförmedling, arbetslöshet o. s. v.

De olika slag af utredningar, hvilka enligt kommitterades uppfatt-

ning kunna ifrågakomma för erhållande af en ingående kännedom om landtarbetarnes arbets- och lefnadsförhållanden, kunna lämpligen inordnas under tre olika undersökningsserier, nämligen *dels* vissa regelbundet återkommande, mera allmänna utredningar angående arbetslön, arbetstid m. m., *dels*, i den mån de kunna anordnas jämsides med de nyssnämnda, mera ingående systematiska lokalundersökningar, och *dels*, då anledning därtill gifves, specialundersökningar rörande särskilda spörsmål.

Kommitterade hafva i det föregående betonat vikten af, att de blifvande landtarbetareundersökningarne icke begränsas till allenast vissa aktuella spörsmål eller till särskilda landtarbetaregrupper, utan att desamma, såsom ock Riksdagen tydligen förutsatt, jämväl afse belysandet af den allmänna ekonomiska och sociala miljö, i hvilken landtarbetarne lefva och arbeta, samt af hvilken deras ställning betingas. Det säger sig själf, att landtbrukets och landtarbetets hela organisation och gestaltning kunna blifva af fullständigt olika art redan inom samma landskap, t. ex. i Skåne vid jämförelse mellan en fideikommisssocken och en storbondesocken på skånska slättbygden, en socken invid storstäderna samt en skogssocken uppemot smålandsgränsen. Än större blifva gifvetvis växlingarne, när fråga blir om hela landet. Om man då behandlar endast de egentliga landtarbetarne utan samband med de öfriga viktigare moment, som karaktärisera en viss orts jordbruksförhållanden, kan man näppeligen ernå en rätt förståelse af det nödvändiga sammanhanget dem emellan. Endast genom att undersöka landtarbetarnes lif och villkor mot bakgrunden af de helt olikartade agrariska förutsättningarne i landets skilda trakter lærer det sålunda vara möjligt att rätt förstå desamma samt att vinna »en i alla afseenden, så vidt möjligt, fullständig inblick i de förhållanden, under hvilka hela denna arbetareklass lefver och verkar».

1. Regelbundet återkommande utredningar.

a) Allmän öfversikt öfver vissa jordbruksförhållanden t. ex. hvart 5:te år.

1. **Regelbundet återkommande utredningar.** Såsom inledning till öfriga landtarbetareundersökningar synes det kommitterade nödvändigt, att en särskild utredning verkställes rörande ett fåtal grundläggande spörsmål, ägnade att belysa jordbrukets viktigaste sociala karaktärsdrag. Denna utredning bör närmast afse att åstadkomma en *allmän öfversikt* öfver de i landets olika delar förekommande viktigare brukningstyper, aftalsformer och arbetaregrupper. En dylik kännedom om landtbrukets allmänna sociala fysionomi är redan i och för sig af vikt att erhålla. Den synes ock kommitterade, som nämnt, af den största betydelse för vinnande af såväl en utgångspunkt för det ändamålsenliga

anordnandet af öfriga landtarbetarundersökningar som äfven ett välbehöfligt underlag för det rätta bedömandet af de vid dessa undersökningar ernådda resultaten.

Primärmaterialet till en sådan allmänt orienterande utredning bör till hufvudsaklig del bestå i summariska uppgifter och följaktligen inhämtas från personer med moget omdöme och omfattande erfarenhet inom jordbruksnäringen. Lämpliga uppgiftslämnare utses efter samråd med t. ex. hushållningssällskapets sekreterare i resp. län; därest den s. k. statistiska kommitténs förslag till jordbruksstatistikens omorganisation skulle blifva genomfördt, torde de däri ifrågasatta häradsombuden lämpligen kunna användas för här ifrågavarande uppgift. Det vore otvifvelaktigt äfven förmånligt, om de olika aflämnade uppgifterna kunde före bearbetningen inom kollegium granskas och i fall af behof kompletteras af hushållningssällskapets sekreterare och jordbrukskonsulenter.

Då jordbrukets sociala hufvuddrag icke undergå alltför snabba förändringar, kan en sådan orienterande undersökning icke behöfva upprepas förrän t. ex. hvart 5:te år. Insamlandet af primärmaterialet bör emellertid ske i samband med åstadkommandet af uppgifter till den del af landtarbetarstatistiken, å hvilken enligt kommitterades mening hufvudvikten för närvarande bör läggas, nämligen en *årlig statistik öfver arbetslön, arbetstid m. m.*

De nu nämnda spörsmålen äro *dels* af den växlande beskaffenhet och *dels* af det aktuella intresse, att praktiska skäl tala för, att man, såsom numera ock sker i Finland, så vidt möjligt, söker oafbrutet följa utvecklingen i dessa hänseenden genom särskilda undersökningar. Såsom i det föregående anförts, innehålla den nuvarande officiella jordbruksstatistikens årspublikationer härom vissa uppgifter, hvilkas brister emellertid äro allmänt kända och jämväl vid olika tillfällen i publikationerna närmare påpekade. Dessa brister äro väsentligen beroende därpå, att ifrågavarande uppgifter såväl vid uppgiftslämnandet som vid bearbetningen (af hushållningssällskapets sekreterare) och slutligen vid publiceringen (genom statistiska centralbyrån) betraktats som en bisak i förhållande till de samtidigt behandlade omfattande uppgifterna om jordbruksproduktionen o. d. och följaktligen ägnats mycket ringa intresse. Helt annorlunda skulle förhållandet otvifvelaktigt blifva, om desamma särskildt insamlades å därför afsedda lämpliga blanketter och skyndsammast möjligt offentliggjordes, medan de ännu hade sin omedelbara praktiska betydelse kvar såsom återgifvande det aktuella läget å arbetsmarknaden. För detta ändamåls fullständigare vinnande borde lämpligen frågorna framställas mera detaljeradt än hvad för närvarande

b) Årlig
statistik öfver
arbetslön,
arbetstid m. m.

sker, samt jämväl några ytterligare spørsmål tillfogas, särskildt beträffande tillgången på arbetskraft. Dessa uppgifter skulle naturligtvis endast utgöra uppskattade medeltal eller summariska omdömen, afgifna för smärre områden af vittnesgilla personer. Sådana kunna, i likhet med hvad ofvan under a) förutsättes, utses i samråd med t. ex. hushållningssällskapets sekreterare och jordbrukskonsulenter, och torde därvid närmast ifrågakomma jordbrukande landstingsmän, taxeringsnämndernas ordförande, kommunalnämndsordförande, skiftesgodemän eller hushållningssällskapets lokalombud, arbetsförmedlingsanstaltens föreståndare, folkskolelärare m. fl. Antalet ombud och rapportdistriktens omfattning måste gifvetvis blifva beroende på länens storlek samt olikheterna inom jordbruksnäringen, vare sig dessa framkallats af naturliga förutsättningar eller af kulturella faktorer såsom kommunikationsleder, grannskapet af städer eller industriella etablissemang o. s. v.

Äfven om det ur likformighetens synpunkt synes lämpligast, att här ifrågavarande uppgifter öfver hela landet insamlas genom sådana utsedda ombud, så torde man därjämte böra för ändamålet anlita vissa andra vägar.

Först och främst bör då påpekas, att arbetsgifvarnes och arbetarnes inom landtbruksnäringen organisationer numera ernått en betydande utbredning inom vissa delar af landet, samt att dessa redan visat stort intresse för just de vid här ifrågavarande undersökningar förekommande spörsmålen. Det torde därför kunna förväntas, att desamma skola vara villiga — liksom de otvifvelaktigt äro mycket lämpliga — till att lämna uppgifter rörande förhållandena inom sina resp. verksamhetsområden. Det har ju också i Danmark visat sig, att man på detta sätt lyckats vinna värdefulla resultat.

Till kompletterande af de regelbundna årliga uppgifterna om arbetslön och arbetstid torde vidare böra fogas en öfversikt öfver de bestämmelser, som i sådant afseende förekomma i kollektiva aftal, träffade mellan arbetsgifvare och arbetare inom landtbruket med binärningar.

Erinras må slutligen, att ett omfattande material för bedömande af landtarbetarnes löner oafslätligt bildas genom de offentliga arbetsförmedlingsanstaltens särskilda anteckningar om den öfverenskomna lönen för hvarje genom deras medverkan anställd arbetare. Under år 1909 hafva omkring 11,000 arbetare genom sådana anstalter anställts inom jordbruket, och i den mån länsanstalter med särskild hänsyn till jordbrukets behof flerstädes upprättas, kommer detta material att blifva mycket representativt. Då anstalterna redan äro förpliktade att för åt-

njutande af statsunderstöd ställa sitt statistiska material till förfogande, så kunna härigenom löneförhållandena med fördel belysas.

Detta tillvägagångssätt erbjuder, framför de förut angifna vägarne för lönespörsmålen behandling, dessutom den väsentliga fördelen, att primärmaterialet består af individuella uppgifter med i regel noggrant angifvande af yrkesspecialiteter äfvensom civilstånd, ålder o. d. Härigenom möjliggöres ett närmare inträngande i aflöningsfrågan än hvad kan ifrågakomma vid användande af allenast uppskattade uppgifter af de slag, som ofvan behandlats.

För att vinna ett mer omfattande primärmaterial i detta afseende torde man emellertid böra tid efter annan anordna särskilda mera *ingående utredningar angående individuell lön, arbetstid o. d.*

Ingen af de här ofvan under b) ifrågasatta metoderna ger nämligen till resultat fullt säkra uppgifter rörande den faktiska inkomsten (resp. arbetstiden) för vissa bestämda arbetare under viss känd tidsperiod (12 månader). Vid arbetsförmedlingsanstalterna antecknas visserligen den vid anställningen öfverenskomna lönen, men huru stor arbetarnes verkliga kontanta inkomst blir, kan ej häraf utan vidare beräknas, och än mindre blir det möjligt någorlunda rättvist värdera naturaförmånernas värde och sålunda finna korrekta uttryck för realinkomsten. Naturligtvis kunna uttömmande uppgifter härom icke införskaffas, utan måste en undersökning af nu förevarande slag blifva representativ och sålunda begränsas till ett visst antal större och mindre gårdar inom skilda orter.

Förteckning å sådana representativa gårdar, hvilkas ägare eller brukare kunna förväntas villiga tillhandagå med nödiga upplysningar, torde bäst kunna erhållas från de lokala uppgiftslämnare, som förutsatts skola medverka vid de under a) och b) föreslagna undersökningarne. Till de utsedda gårdarne öfversändas därefter från kommerskollegium särskilda formulär, afsedda för uppgifter om hvarje anställd tjänares, statares och daglönarens yrkesspecialitet, ålder, kön, civilstånd, aflöning kontant och in natura, arbetstid m. m. För hvarje gård torde jämväl böra meddelas vissa uppgifter om dess storlek m. m., hvarigenom möjlighet beredes till att finna sambandet mellan vissa ekonomiska faktorer å ena sidan samt arbetspersonalens antal och aflöningsförhållanden å den andra sidan.

Genom en sådan på individualuppgifter grundad undersökning vinnes äfven en önskvärd kännedom om landtarbetarnes fördelning på olika yrkesspecialiteter samt om aflöningsens därpå betingade variationer. Vidare kunna på denna väg närmare belysas landtarbetarnes ålder och civilståndsförhållanden m. fl. spörsmål af vikt för bedömandet af såväl

c) Utredning
ang. individuell
lön,
arbetstid o. d.
t. ex. hvart
år.

lönefrågorna som ock »flyktens från landet» återverkan på arbetsdugligheten hos de vid landtbruket kvarblifna o. s. v.

Då proportionen mellan de olika yrkesspecialiteternas frekvens och afföning samt hufvuddragen af landtarbetarnes personliga förhållanden icke kunna synnerligen snabbt förändras, behöfver detta slag af undersökningar icke årligen förnyas. Sannolikt torde det vara tillräckligt, om dylika ingående undersökningar återkomma t. ex. hvart 5:te år, vare sig de inom loppet af denna tid anordnas successive inom särskilda landsdelar eller, hvilket otvifvelaktigt vore att föredraga, försiggå på en gång öfver hela landet, hälst i samband med den under a) omnämnda, orienterande undersökningen om vissa allmänna jordbruksförhållanden. Genom att sammanställa resultatet af de nu föreslagna individualundersökningarna med de årliga summariska medeltalen enligt b) lär man med tillräcklig korrekthet kunna för hvarje år beräkna de olika arbetarespecialiteternas inom landtbruket löner i jämförelse med den inom yrket genomsnittliga.

2. Lokalundersökningar.

2. **Lokalundersökningar.** Huru viktigt det än synes kommitterade vara att såväl den ofvan till utförande förordade orienterande öfversikten öfver vissa allmänna jordbruksförhållanden som äfven de mer eller mindre ingående statistiska redogörelserna angående arbetslön, arbetstid m. m. i främsta rummet blifva åstadkomna, kunna de dock för erhållande af en mera intim och allsidig kännedom om landtarbetarnes lefnadsförhållanden icke vara tillfyllest. De därvid erhållna resultaten torde därför enligt kommitterades mening i mån af behof och tillgängliga arbetskrafter böra vederbörligen kompletteras genom anordnande af *mer eller mindre successivt fortgående, representativa lokalundersökningar.*

Med betoning af att något i detalj utarbetadt definitivt förslag till dessa lokalundersökningar naturligtvis icke på frågans nuvarande stadium kan framläggas, utan att en sådan plan först efter vunnen närmare erfarenhet kan fastställas, *vilja kommitterade i det följande i stora drag angifva, huru dylika undersökningar kunna tänkas lämpligen böra anordnas.*

Sockenundersökning.

Vid planläggandet af lokalundersökningar inom ett visst län gäller det först och främst att utvälja ett fåtal begränsade områden, som kunna anses typiska för länets viktigare och med hänsyn till jordbruket och särskildt landtarbetareförhållandena väsentligen olikartade delar. Vägledning vid detta val af *undersökningsområden* hämtas af den officiella befolknings- och jordbruksstatistiken, af redan utförda landtarbetareundersökningar samt af inhämtade råd och upplysningar från sakkunniga i

orten, företrädesvis hushållningssällskapets sekreterare och öfriga tjänstemän eller andra personer, hvilka kunna förväntas äga både förutsättningar och intresse för sakens befrämjande. Antalet områden inom länet blir gifvetvis beroende på dess storlek, mångfalden af där förekommande viktigare typer o. s. v., men torde i regel kunna begränsas till 3 à 4 för hvarje län. Hvarje område bör vara administrativt begränsadt, så att bestämda statistiska och andra uppgifter äfven för äldre tider kunna erhållas för detsamma, sålunda i regel en socken (härad).

För detta område anordnas nu en allmän orienterande undersökning öfver befolkningens ekonomiska villkor och lefnadsförhållanden af väsentligen samma art, som i de af emigrationsutredningen publicerade bygdeundersökningarne. Förberedelsevis insamlas alla de för ändamålet lämpliga uppgifter, som förefinnas i tillgängliga statistiska och administrativa handlingar. Nödiga data om befolkningsförhållanden hämtas ur befolkningsstatistikens primärmaterial; jordfördelningen m. m. utredes med ledning af jordregistret; vissa uppgifter om lägenheterna och deras innehafvare samt dessas inkomst o. d. erhållas ur mantals- och taxeringslängder, och ur jordbruksstatistikens primärmaterial utväljas erforderliga upplysningar om jordbrukets produktionsförhållanden. Samtliga de nu anförda äfvensom vissa andra uppgifter torde med fördel kunna sammanföras på särskild blankett för hvarje lägenhet och brukningsdel eller möjligen hushåll.

Härefter vidtager den egentliga lokalundersökningen genom studier och uppgifters insamling på platsen, ledda och så vidt möjligt verkställda af den tjänsteman, hvilken närmast skall bearbeta och publicera undersökningens resultat. Denne har då att *dels* förskaffa sig praktisk erfarenhet af ortsförhållandena, *dels* studera socknens allmänna ekonomiska förutsättningar (äfven jordvärde, produktionens afsättnings- och pridförhållanden m. m.) samt den därmed sammanhängande sociala lagringen, hvarigenom utfyllnad och innehåll skänkas åt siffrorna å blanketterna, och *dels* speciellt ägna sin uppmärksamhet åt inom området förekommande egentliga landtarbetare. För olika slag af sådana undersökes — utöfver hvad sker beträffande alla till området hörande — form för anställning, arbetstid, arbetslön, bostadsförhållanden m. m.

Den nu skisserade utredningen afser att införskaffa material för att konstatera den såsom typisk utsedda socknens allmänna ekonomiska läge och landtarbetarnes därpå betingade ställning. Men för att sedan tränga djupare in i frågan och mot bakgrunden af den konstaterade miljön kunna i detalj påvisa de villkor, under hvilka de olika slagen af landtarbetare tillbringa sin lefnad, så måste en närmare undersökning

Detaljerad
byundersökning.

utföras på ett trängre undersökningsområde. Såsom sådant utses af undersökaren en för socknen typisk del, by eller därmed jämförligt område; i vissa fall torde blifva nödvändigt utse två eller flera dylika undersökningsbyar, t. ex. en vid kusten, en inne i landet; en med, en utan större skogstillgång; en vid större kommunikationsled, en mera aflägsset belägen från sådan; en vid mejeri (sockerbruk, bränneri, fabrik), en på längre afstånd därifrån o. s. v.

Inom dessa trängre distrikt vidtager nu det detaljerade utforskandet af landtarbetarnes lefnadsstandard i dess förhållande till arbetsprestationen och aflöningen. Särskild uppmärksamhet bör härvid ägnas åt naturaförmånernas realvärde för arbetarne. Allt efter de olika problemen och landtarbetarekategorierna måste olika metoder användas, företrädesvis dock den muntliga enquêten samt hushållsböcker. Undersökaren torde vid denna del af undersökningen kunna vinna värdefullt biträde af t. ex. kyrkoherden eller folkskolläraren på platsen, hvilka kunna förutsättas väl känna befolkningen och dess lefnadsvillkor samt åtnjuta dess förtroende. Med ledning af dessas personalkänedom utses ett antal familjer, tillhörande hvardera af de förekommande landtarbetarekategorierna, hvilka anses lämpade att under längre tid, helst helt år, föra sådana hushållsböcker. Af vikt är, att en omdömesgill person under denna tid kan tillhandagå med råd och upplysningar rörande böckernas förande samt vid sidan däraf iakttaga familjernas lefnadssätt, måltidernas sammansättning (under olika årstider), födans tillagning och öfriga i samband därmed stående förhållanden. Med afseende å dessa sistnämnda frågor äfvensom de hygieniska spörsmål — förekomsten af tuberkulos eller andra folksjukdomar, allmän hälsovård, alkoholbruket o. d. — hvilka äro af väsentligt inflytande på lefnadsförhållandena i öfrigt, torde värdefulla upplysningar kunna erhållas af ortens läkare.

I den mån uppgifter finnas tillgängliga rörande utvecklingen inom distriktet (byn) under en följd af år, är undersökning härom naturligtvis önskvärd. Belysande för de nuvarande förhållandena äro därvid särskildt historiska data om förändringar i jordfördelningen, jordens försäljning inom eller utom slakten, inverkan af emigrationen, af tillkommen kommunikationsled eller fabrik o. s. v. Flertalet hithörande uppgifter torde emellertid vara af beskaffenhet att lämpligast böra inhämtas för hela socknens del.

Det torde i samband härmed böra framhållas, att vid anordnandet af lokalundersökningar i hvarje fall bör närmare utredas, i hvad mån lokala förhållanden kunna motivera, att särskildt de mera detaljerade byundersökningarne utsträckas att omfatta äfven mindre jordbrukare.

Slutligen må här ånyo erinras om, att det förslag till jordbruksstatistikens omorganiserande, som afgifvits af den s. k. statistiska kommittén, afser en betydande utvidgning och fördjupning af nämnda gren af statistiken, hvarigenom densamma skulle blifva af långt högre värde för landtarbetarestatistiken än hvad nu är förhållandet. Särskildt gäller detta omdöme i fråga om de af kommittén föreslagna jordbruksstatistiska lokalundersökningarne, därvid å frågekort för hvarje brukningsdel sammanföras en del af de för här ifrågavarande lokalundersökningar erforderliga uppgifterna. Såväl af detta som af andra skäl vore det synnerligen önskvärdt att, när de jordbruksstatistiska lokalundersökningarna komma till utförande i föreslagen form, de arbetsstatistiska lokalundersökningarna kunde omedelbart anknytas till desamma.

För såvidt dylika successivt fortgående lokalundersökningar komma till stånd, vill det synas kommitterade lämpligt, att utredningsarbetet så anordnas, att lokalundersökningar på sätt ofvan angifvits komma att afse några valda områden inom 1 à 2 län för hvarje år.

Med afgörandet af i hvilken utsträckning dylika lokalundersökningar böra anordnas torde dock böra anstå, intill dess den planerade landtarbetarstatistiken fortgått så länge, att nödig erfarenhet därom kunnat inhämtas. Först efter verkställandet af några försöksundersökningar lär det ock vara möjligt att med någon säkerhet bedöma, i hvad mån den för den fortlöpande allmänna landtarbetarstatistiken anställda personalen äfven kan medhinna att utföra de för regelbundet fortgående lokalundersökningar erforderliga arbetena samt öfver hufvud taget, hvilka kostnader därmed blifva förenade.

Därest undersökningar af den ingående art, som här ofvan skisserats, verkställas för några områden, representativa för ett läns mera olikartade trakter, lär man, med ledning i öfrigt af tillgänglig befolknings- och jordbruksstatistik samt de landtarbetareundersökningar, som samtidigt efter annan plan utföras, och hvarom i det föregående närmare meddelats, kunna erhålla en så noggrann kännedom om länets landtarbetareförhållanden, som rimligen kan begäras. *De här föreslagna lokalundersökningarne skulle sålunda vara i hög grad ägnade att fördjupa, komplettera och kontrollera hela det utredningsarbete, som åsyftar landtarbetarefrågans belysande.* Genom att efter sig företeende omständigheter, olika å olika orter, lämpa mål och metoder för undersökningarna samt genom att städse söka nära kontakt med praktiskt jordbrukskunniga personer torde man vid dessa undersökningar kunna så ingående studera problemen, att därigenom äfven skall möjliggöras en rättvis värdering af jordbrukets arbetsförhållanden i jämförelse med industriens,

hvilken jämförelse gifvetvis måste vara synnerligen viktig, och hvilken betydelse särskildt betonades vid Riksdagens behandling af frågan om anordnandet af landtarbetareundersökningar.

3. Specialundersökningar.

3. **Specialundersökningar.** Kommitterade hafva i det föregående under 1) och 2) sammanfört de serier af undersökningar, genom hvilkas systematiska utförande de mera konstanta behofven af utredning i landtarbetarefrågan torde väsentligen blifva tillgodosedda. Med vidhållande af sin redan tidigare uttalade uppfattning, att synnerlig vikt bör läggas vid sådana mera allmänna och grundläggande undersökningar, vilja kommitterade emellertid samtidigt betona, hurusom flere särskilda spörsmål, som beröra landtarbetarnes förhållanden, kunna påkalla speciella utredningar på en gång för hela landets vidkommande utöfver den belysning vissa sådana frågor för ett mera begränsadt område kunnat erhålla genom anordnande af de i det föregående omnämnda lokalundersökningarna. Kommitterade vilja nu i det följande öfvergå till en redogörelse för vissa dylika specialundersökningar, en redogörelse, som dock ej kan i någon mån uttönmande behandla desamma, ej heller omfatta samtliga de spörsmål, hvilka kunna påfordra närmare utredning. Fastmer kan man i frågans nuvarande läge endast lämna några korta antydningar om några viktigare sådana spörsmål.

a) Undersökningar rörande särskilda arbetaregrupper.

a) *Undersökningar rörande särskilda arbetaregrupper*, såsom torpare, statare, daglönare, tjänstehjon, trädgårdsarbetare, mejeripersonal, skogs- och flottningsarbetare, fiskare, betodlingsarbetare, utländska jordbruksarbetare o. s. v.

Beträffande nu förevarande slag af undersökningar finnes redan någon erfarenhet genom den utredning rörande »utländska jordbruksarbetare i Sverige år 1907», hvars resultat af kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik under näst föregående år offentliggjorts. Äfven om särskilda förhållanden i detta fall gjort sig gällande, så torde denna utredning dock vara ägnad att i viss mån belysa värdet af och metoderna för likartade undersökningar i fråga om äfven andra speciella arbetaregrupper. Med afseende å särskildt grupperna torpare, statare, daglönare och tjänstehjon vilja kommitterade dock framhålla, att en mera ingående belysning af deras arbets- och lefnadsvillkor, på grund af dessa arbetares nära samband inbördes samt deras beroende af allmänna ekonomiska och sociala landtbruksförhållanden, lämpligast och riktigast torde verkställas vid de under 1) a) och 2) här ofvan omnämnda slagen af undersökningar. Dessa måste i alla händelser vara af

synnerlig betydelse för en djupare förståelse af de ifrågavarande arbetaregruppernas ställning.

Äfven må här erinras därom, att den genom torpkommissionens försorg anordnade utredningen rörande *torpareklassen* i väsentlig mån torde bidra till ökad kännedom om dess sociala förhållanden.

Hvad vidare angår frågan om utredning rörande *skogs- och flottningsarbetarnes* ställning och lefnadsförhållanden, så har densamma vid 1909 års riksdag varit föremål för särskild uppmärksamhet. I anledning af en motion (n:o 88) i andra kammaren, däri bland annat föreslogs anordnandet af sådan undersökning, har Riksdagen i skrifvelse den 24 maj 1909 visserligen afböjt ifrågavarande del af motionärens förslag, men såsom motiv därför anført, att, enligt hvad som försports, närmare framställning om äfven skogsarbetareutredningar skulle komma att af kommerskollegium göras i anledning af Riksdagens tillkommitterades behandling här föreliggande skrifvelse den 30 maj 1907. Då Riksdagen samtidigt anför, att en af densamma föreslagen åtgärd »torde kunna ske utan att afvakta den ofvan berörda vidlyftiga utredningen angående skogsarbetarnes ställning och lefnadsförhållanden, hvilken naturligtvis tager afsevärd tid», så synes Riksdagen ock förutsätta, att en sådan utredning i sinom tid skall komma till stånd.

Med afseende å denna fråga vilja kommitterade särskildt erinra, att i vidsträckta delar af Norrland de vid skogshandteringen sysselsatta arbetarne utgöra en stor del af hela befolkningen, i det att ej blott många obesutna utan äfven hemmansägarna å vissa orter regelbundet hämta afsevärd löneinkomst af skogs- och flottningsarbetet. Då detta därjämte mångenstädes nästan helt och hållet är afgörande för jordbrukets produktions- och afsättningsförhållanden samt för tillgången och priset på dess arbetskraft, så inses lätt, att en ingående kännedom om arbetsförhållandena inom jordbruket i dessa delar af landet nästan nödvändigt förutsätter motsvarande insikt beträffande skogsarbetet. Vid sådant förhållande och då en närmare kännedom om ifrågavarande arbetargruppernas lefnadsförhållanden bör vara af stort intresse att erhålla, vill det synas kommitterade, att en dylik utredning, när verkställandet af en sådan påkallas, bör ingå uti de planerade landtarbetarundersökningarna.

Med hänsyn till hvad kommerskollegium i underdånigt utlåtande den 15 april 1909 anført (s. 21) angående önskvärdheten af närmare utredning rörande entreprenad- och ackordsväsendet inom särskildt skogsafverkningen, borde äfven nämnda spörsmål ägnas tillbörlig uppmärksamhet.

samhet vid en sådan blifvande undersökning rörande skogs- och flottningens arbetarnes lefnadsförhållanden.

b) *Undersökningar rörande särskilda spörsmål.*
1) Äktenskapsfrekvens, födelse- och dödsförhållanden.

b) *Undersökningar rörande särskilda spörsmål.* Undersökningar rörande äktenskapsfrekvens samt födelse- och dödsförhållanden inom olika landtarbetarekategorier skulle otvifvelaktigt vara af stor vikt för att belysa de olika landtarbetargruppernas betydelse såsom befolkningselement. Då det vidare är påtagligt, att just sådana företeelser som äktenskaps- och födelsefrekvens samt dödlighet på ett intimt sätt sammanhänga med de ekonomiska och sociala förhållanden, under hvilka individerna lefva, så skulle resultaten af dessa undersökningar blifva af värde för bedömandet af nämnda förhållanden. Såsom förut antydts, torde redan nu hos statistiska centralbyrån föreligga statistiskt primärmaterial, som i viss utsträckning kan användas för här ifrågavarande syften. Med en eventuell omorganisation af vår befolkningsstatistik borde ökade möjligheter beredas för hithörande problems närmare belysande. Därest mera omfattande utredningar härom anses böra ifrågakomma, torde desamma emellertid närmast böra utföras af det ämbetsverk, som i öfrigt ombesörjer den officiella befolkningsstatistikens utarbetande.

Kommitterade vilja i detta sammanhang erinra, att de här ifrågavarande spörsmålen gifvetvis böra vinna lämpligt beaktande och erhålla en viss belysning vid de under 2) omnämnda lokalundersökningarne.

Landt-
arbetarnes af-
flyttning från
landsbygden.

Landtarbetarnes afflyttning från landsbygden. Äfven detta spörsmål är af beskaffenhet att böra till viss utsträckning utredas vid lokalundersökningar. Bidrag till frågans belysande kunna jämväl erhållas ur de individualuppgifter om arbetares ombyten af yrke och hemvist, som föreligga vid arbetslöshetsräkningar, vid specialundersökningar rörande särskilda industriella yrken o. s. v. Vidare bör erinras om, att de offentliga arbetsförmedlingsanstalternas statistiska primärmaterial medger vissa undersökningar i här förevarande afseende för samtliga vid anstalterna anmälda arbetare.

Den viktigaste källan för mera omfattande undersökningar af befolkningens omflyttningsförhållanden måste emellertid sökas i den officiella befolkningsstatistikens primärmaterial samt de handlingar, som ligga till grund för detsamma.

Som ofvan anförts, pågår för närvarande en synnerligen stort planlagd officiell undersökning rörande emigrationen, och vilja kommitterade med afseende på utredandet af vissa hithörande spörsmål hänvisa till densamma.

Olycksfall vid landt arbete. Beträffande detta spörsmål har den s. k. äldre arbetareförsäkringskommittén verkställt en statistisk undersökning, hvilken tjänade såsom ledning vid kommitténs behandling af frågan om olycksfallsförsäkring för landt arbetare. Denna fråga har numera ånyo blifvit aktuell genom riksförsäkringsanstaltens den 10 januari 1908 samt kommerskollegii den 15 april 1909 afgifna utlåtanden angående revision af den nu gällande olycksfallsersättningslagen, däri ifrågasattes försäkring mot olycksfall i arbetet för jämväl landt arbetarne. Kommerskollegium har i sitt yttrande erinrat, att — fränsedt arbetareförsäkringskommitténs för de nuvarande förhållandena föga vittnesgilla utredningar — inga statistiska eller andra upplysningar föreligga rörande olycksfallsfrekvensen inom detta arbetsområde, och att sålunda verkningarna af den föreslagna lagstiftningen icke kunna på förhand bedömas. Såväl de nyssnämnda ämbetsverken som ock flertalet länsstyrelser och hushållnings-sällskap m. fl. myndigheter hafva emellertid bestämdt uttalat sig för, att förmånen af ersättning vid olycksfall i arbetet utsträckes äfven till landt arbetarne. Vid sådant förhållande synes det kommitterade angeläget, att för frågans belysande nödiga statistiska utredningar så snart ske kan blifva anordnade, ehuru kommitterade visserligen icke förbise de därmed förenade svårigheterna.

Olycksfall
vid
landt arbete.

Landt arbetarnes bostadsfråga måste blifva ett viktigt moment i de af kommitterade under 2) här ofvan förordade successiva lokalundersökningarne. Likaså blir det naturligtvis nödvändigt att vid alla undersökningar rörande aflöningen för de med fri bostad försedda landt arbetarne taga särskild hänsyn till dennas nominella och reella värde. Med hänsyn därtill att landt arbetarnes bostadsförhållanden på sina håll torde vara mindre tillfredsställande samt att därmed sammanhängande olägenheter dels innebära hygieniska faror och dels i sin mån torde förorsaka arbetarnes obenägenhet för landt arbetet, skulle visserligen kunna ifrågasättas, huruvida icke en särskild utredning rörande ifrågavarande spörsmål borde inom den närmaste tiden föranstaltas. I betraktande af de med en sådan mera omfattande utredning förenade svårigheter och kostnader, vill det dock synas kommitterade lämpligast, att med frågan därom tillsvidare får anstå i afvaktan på de erfarenheter, som i detta afseende komma att vinnas vid lokalundersökningarna.

Landt-
arbetarnes
bostadsfråga.

Landt arbetarnes utgifter för sitt uppehälle; födans beskaffenhet. Ifrågavarande synnerligen viktiga, men jämväl mycket svårutredda spörsmål hafva kommitterade redan föreslagit till upptagande såsom några af de viktigaste uppgifterna för de ifrågasatta lokalundersökningarna.

Landt-
arbetarnes
lefnadskost-
nader m. m.

Därest dessa senare komma till utförande och regelbundet fortsättas, böra därför dessa frågor med tiden blifva på ett lika tillfredsställande sätt klarlagda som förhållandet skulle blifva, därest en specialutredning i dessa ämnen öfver hela landet på en gång skulle anordnas. En sådan skulle dessutom, för att blifva uttömmande, i vårt land, där förhållandena i olika landsdelar så väsentligt avvika från hvarandra, vara förenad med så vidlyftiga arbeten och kräfva så stora kostnader, att den näppeligen för närvarande kan tänkas komma till utförande.

Prisen å
lifsförnöden-
heter.

Prisen å lifsförnödenheter. Vid det inom kommerskollegium hittills bedrifna arbetsstatistiska arbetet har stor uppmärksamhet ägnats åt den viktiga frågan om lifsmedelsprisen och deras förändringar. De för ändamålet erforderliga primäruppgifterna insamlas i regel genom särskilda ombud, men har kollegium vid en under år 1909 verkställd särskild utredning rörande lefnadskostnaderna å postpersonalens förläggningsorter jämväl anlitat medverkan af kommunala myndigheter såväl på landsbygden som i stadssamhällena. Utan att vilja ingå på en närmare granskning af de nu anförda eller andra tänkbara vägar för erhållande af tillförlitligt primärmaterial i ämnet, anse sig kommitterade emellertid böra betona önskvärdheten af, att de nu pågående undersökningarne rörande vissa stadssamhällens lifsmedelspriser kunde kompletteras med motsvarande data rörande landsbygden.

Kommitterade anse sig i samband härmed böra fästa uppmärksamheten å de s. k. markegångstaxorna, hvilka upprättas i enlighet med förordning den 11 maj 1855 samt innehålla ett flertal uppgifter om gängse varupriser i resp. landsdelar. Med hänsyn till den stora betydelse dessa uppgifter äga för vissa statens och enskildas ekonomiska transaktioner, synes det äfven vara af behovet påkalladt, att en närmare belysning af deras från många håll bestridda korrekthet kunde genom en systematisk prisutredning åstadkommas.

Formerna för
anställning.

Formerna för landtarbetares anställande. Utredandet af de former, under hvilka olika landtarbetarekategorier i olika delar af landet äro anställda, måste alltid utgöra ett af hufvudföremålen för såväl de allmänt orienterande undersökningarne (1 a) som ock lokalundersökningarne (2). I den mån dessa senare kunnat utföras för större delar af landet, torde följaktligen de hithörande spörsmålen vinna erforderlig belysning. Därest dessa frågor emellertid skulle i och för lagstiftningssyften eller af annan anledning anses böra utredas inom kort tid och i ett sammanhang, så torde det befinnas lämpligast att för ändamålet verkställa en särskild enquête.

Därvid torde uppmärksamhet böra ägnas åt det numera äfven inom landtarbetet framträdande *kollektiva aftalet* och dess förhållande till olika slag af individuella aftal. Likaså synes det vara af stort intresse att närmare undersöka förekomsten och innebörden af *familjeaftal*, d. v. s. sådana aftal (för statare och torpare), som i viss mån reglera dispositionsrätten öfver hela familjens arbetskraft.

Såsom i det föregående erinrats, blifva de kollektiva aftalen för landtarbetet redan nu inom kommerskollegium behandlade i samband med de industriella aftalen. För den händelse dessa aftal skulle komma att inom landtbruket blifva mera talrika samt uppvisa växlande typer, torde praktiska skäl kunna göra önskvärdt, att desamma blifva föremål för särskild behandling.

Organisationsväsendet bland arbetsgifvare och arbetare inom landtbruket. Äfven om detta spörsmål gäller, hvad nyss anfördes om de kollektiva aftalen, nämligen att detsamma tillsvidare lämpligen kan behandlas i samband med organisationsväsendet inom de industriella yrkena, hvarom arbetsstatistisk utredning redan pågår.

Organisations-
väsendet.

Kooperationen inom landtbruket. Sträfvandena att genom kooperativa företag (inköps- och försäljningsföreningar m. fl.) höja landtbruket och främja landtmännens intressen hafva under den senaste tiden vunnit stark utbredning öfver hela landet. Denna storartade rörelse innebär, i vissa hänseenden, en genomgripande förändring af jordbrukets ekonomiska organisation och måste följaktligen äfven vara af stor betydelse ur social synpunkt. Särskildt må framhållas, att Kooperationens utveckling torde utgöra en af de viktigaste förutsättningarna för småbruksrörelsens framgång.

Kooperationen.

Statsmakterna såväl som lokala myndigheter hafva ock ansett sig böra på mångahanda sätt understödja särskilda grenar af jordbrukets kooperationsrörelse. Ehuru officiella publikationer rörande densamma offentliggjorts af jordbruksdepartementet (»Om sammanslutningar mellan landtmän för vissa ekonomiska ändamål») samt af landtbruksstyrelsen (»Kalender öfver svenska landtbruket»), så har likväl ännu icke utförts någon omfattande systematisk undersökning rörande dess utveckling samt ekonomiska och sociala betydelse. Kommitterade, som i anledning af Riksdagens skrifvelse ansett sig böra beröra jämväl denna fråga, finna en utredning af Kooperationen inom jordbruket, särskildt konsumtionsföreningarna, vara i hög grad af behofvet påkallad och vilja för sin del framhålla, att dess utförande tilläfventyrs torde böra ske i samband med en motsvarande undersökning af öfriga kooperativa företag.

Småbruks-
och
egnahems-
rörelsen.

Småbruks- och egnahemsrörelsen är jämväl berörd i Riksdagens skrifvelse. Den ekonomiska och sociala betydelsen af småbruks- och egnahemsrörelsen är otvifvelaktigt så stor, att densamma fullt motiverar vidtagandet af särskilda åtgärder för rörelsens statistiska belysande. Då därtill kommer, att staten ansett sig böra genom lagstiftning samt med ekonomiskt understöd befrämja denna rörelse, föreligga ytterligare skäl för undersökningars anordnande.

Hvad särskildt angår de småbruk, som tillkomma med stöd af statens egnahemslån, så har i kungl. kungörelsen den 24 jan. 1908 fastställt ett utförligt formulär till låneförmedlarnes årsredogörelser för sin låneverksamhet, å hvilket formulär upptagits ett stort antal uppgifter, ägnade att belysa egnahemslånerörelsens både ekonomiska och sociala sidor. I anslutning till detta formulär inhämta jämväl låneförmedlarne uppgifter från låntagarne förmedelst särskilda blanketter, därå synnerligen detaljerade upplysningar affordras dem. Med ledning af låneförmedlarnes rapporter hafva några af de hithörande spörsmålen visserligen inom landtbruksstyrelsen gjorts till föremål för utredningar, hvilka regelbundet publiceras i dess årsredogörelse, men i öfrigt har detta primärmaterial icke på officiell väg närmare bearbetats. Att det samma emellertid väl torde förtjäna en sådan mera ingående behandling, framgår med all tydlighet af en utaf Nationalföreningen mot Emigrationen nyligen föranstaltad utredning, hvilken lämnat intressanta bidrag till kännedomen om egnahemsrörelsen (i publikationen »Svensk egnahemspolitik», utarbetad af d:r A. Molin). Endast genom en af staten själf verkställd, mera omfattande utredning kan emellertid full belysning vinnas öfver hithörande spörsmål, och därmed erhållas nödig kännedom om den nu bedrifna egnahemsrörelsens förmåga att fylla sina uppgifter till såväl jordbrukets förkofran som ock landtarbetarnes bästa.

För att ingående bedöma småbrukens ekonomiska bärighet, hvilken fråga gifvetvis måste vara synnerligen betydelsefull, äro likväl de nu berörda uppgifterna ej tillräckliga, utan torde det befinnas nödigt att för detta ändamål införskaffa särskildt primärmaterial.

Med afseende å ett betydande antal småbruk föreligger redan ett sådant primärmaterial af utmärkt beskaffenhet. För de småbruk om högst 12 har åkerareal, hvilka genom hushållningssällskapen blifva premierade, afgifvas nämligen särskilda uppgifter, som i tämligen begränsad utsträckning af landtbruksstyrelsen bearbetas och publiceras i dess årsberättelse. Vid premieringen öfverlämnas därjämte till jordbrukaren exemplar af en synnerligen detaljerad, af landtbruksstyrelsen

den 21 oktober 1902 fastställd räkenskapsbok, hvilken vid förnyad premiering skall uppvisas. Härigenom bildas redan nu ett förträffligt material för undersökning af de premierade småbrukens hela ekonomiska skötsel och resultat för resp. redogörelseår. En summarisk statistisk bearbetning af dessa uppgifter ingår i landtbruksstyrelsens årsberättelser, hvarjämte beskrifningar öfver vissa premierade småbruk offentliggöras i dess »Meddelanden». Icke desto mindre skulle en ingående specialundersökning af frågan med fullständigt utnyttjande af detta och annat material utan tvifvel gifva rikt utbyte, särskildt för belysande af småbruksrörelsens sociala sidor.

Huruvida specialundersökningar i nu senast omnämnda frågor böra tillhöra socialstatistiken eller den ekonomiska jordbruksstatistiken är åter en fråga, som kommitterade tillsvidare vilja lämna öppen.

Med afseende å samtliga de specialundersökningar, hvilka här omnämnts, vilja kommitterade framhålla, att det icke ansetts påkalladt att söka närmare precisera ämnenas omfång och behandling. Af hvad nu anförts torde i alla händelser framgå, att flere viktiga spörsmål här vänta på belysning, samt att material därtill otvifvelaktigt kan åstadkommas utan alltför stora svårigheter, äfven om ock å andra sidan vissa af dessa specialundersökningar äro så omfattande, att de icke kunna upptagas utan att tämligen betydliga tillfälliga anslag för ändamålet ställas till förfogande.

Slutligen må påpekas, att här ofvan naturligtvis icke angifvits alla de spörsmål, som kunna i sinom tid blifva föremål för specialundersökningar, utan att många andra frågor därutöfver kunna komma ifråga. Då de på grund af sin natur i allmänhet böra behandlas tämligen fristående, lärer det icke vara behöfligt, att, utöfver hvad här redan skett, antyda, om och när de böra upptagas till behandling, utan måste valet härutinnan i hvarje fall afgöras med hänsyn till de praktiska behof och önskemål, som efter hand framträda.

Kommitterades förslag till försöksundersökningar.

Sedan kommitterade nu i stora drag angifvit de olika slag af landtarbetareundersökningar, som kunna tänkas ifrågakomma, samt huru vissa af dem torde böra anordnas, vilja kommitterade till sist framlägga

Kommitterades förslag till försöksundersökningar.

förslag till de utredningar, som nu närmast synas kommitterade böra företagas.

I enlighet med hvad i det föregående framhållits, anse kommitterade, att först och främst måste anordnas en orienterande undersökning för åstadkommandet af en *allmän öfversikt* öfver landbrukets ekonomiska och sociala hufvudtyper inom skilda delar af landet (1 a). Då vidare i hufvudsak samma uppgiftslämnare skola anlitas för denna enquête som för den *årliga statistiken öfver arbetslön, arbetstid m. m.*, (1 b), å hvilken kommitterade ansett hufvudvikten för närvarande böra läggas, vilja kommitterade förorda, att jämväl denna utredning samtidigt kommer till utförande.

1 a) *Allmän öfversikt öfver vissa jordbruksförhållanden.*

1 b) *Årlig statistik ang. arbetslön, arbetstid m. m.*

Sistnämnda uppgifter äro af den praktiska betydelse för arbetsförhållandena inom landbruket, att det måste läggas särskildt vikt på deras direkta aktualitet. Då i stort sedt aflöningarne och arbetstiden för ett år framåt regleras vid flyttningstiden i slutet af hvarje oktober månad, bör sålunda en undersökning härom, för att kunna offentliggöras i så god tid, att den kan tjäna till ledning för bedömning af de faktiskt existerande förhållandena, anordnas omedelbart efter den nyss angifna tidpunkten. Kommitterade tillstyrka därför, att denna undersökning, liksom den därmed lämpligen kombinerade allmänt orienterande utredningen, förberedes och påbörjas redan vid slutet af år 1910.

Båda dessa undersökningar, som äga en tämligen summarisk karaktär, kunna beräknas föreligga publicerade under våren och sommaren 1911. Vid sistnämnda års slut skulle därefter ånyo anordnas insamlandet af de summariska löne- och arbetstidsuppgifterna, hvaremot den allmänt orienterande undersökningen ej behöfde upprepas förrän tidigast efter 5 år.

Samtidigt härmed bör emellertid, enligt kommitterades mening, någon uppmärksamhet äfven ägnas åt anordnandet af såväl de ofvan under 1 c) föreslagna *utredningar ang. individuell lön, arbetstid m. m.*, som ock framför allt de i det föregående under 2) närmare berörda *lokalundersökningarna*, å hvilka sistnämnda kommitterade tillerkänt särskild betydelse för ett djupare inträngande i landtarbetarefrågan. Med hänsyn till de stora svårigheter, som härvid möta, innan ännu någon erfarenhet vunnits, måste man dock nu inskränka sig till några begränsade försöksundersökningar, såsom i själfva verket landtarbetarestatistiken i sin helhet under de första åren måste vara att betrakta.

1 c) *Utredning ang. individuell lön, arbetstid m. m.*
2) *Lokalundersökningar (försöks-)*

Vid öfvervägande af frågan om lämplig trakt för anordnandet af sådana lokala försöksundersökningar hafva kommitterade ansett sig böra främst ifrågasätta något eller några områden i Mälareprovinserna. Härtill

hafva kommitterade närmast föranledts däraf, att det syntes önskvärdt att till hufvudstadens närhet förlägga dessa första lokalundersökningar, hvilkas utförande förutsatts till hufvudsaklig del kunna verkställas af den personal, som inom kommerskollegium kommer att anställas för ledningen och utförandet af den allmänna, under 1) angifna landtarbetarestatistiken — hvilken statistiks första planläggning och utförande säkerligen kommer att kräfva ett icke oväsentligt arbete och därför till en början icke medgifver personalens längre bortovaro från arbetet inom ämbetsverket.

Enligt hvad nu i korthet angifvits, skulle de statistiska landtarbetareundersökningarne å kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik under åren 1910 och 1911 sålunda fortgå i ungefär följande ordning. Under september—oktober 1910 utarbetas planer och utsändas frågeformulär för *dels* den orienterande undersökningen för erhållande af en allmän öfversikt öfver vissa jordbruksförhållanden och *dels* den årliga statistiken angående arbetslön och arbetstid, tillgången på arbetskraft m. m. Ungefär vid årsskiftet torde primärmaterialet vara inkommet, granskadt och, i den mån sådant kan erfordras, kompletteradt. Bearbetningen af detsamma bör kunna fullbordas under våren 1911, så att redogörelserna för resultaten publiceras under sommaren. På senhösten inhämtas ånyo de regelbundna årsuppgifterna om lön och arbetstid m. m. I bredd med dessa arbeten verkställas under vintern 1910—1911 den närmare planläggningen för de lokala försöksundersökningarna samt för utredningen inom vissa områden angående individuell lön, arbetstid m. m. Sedan dessa planer blifvit definitivt fastställda, inhämtas primäruppgifterna under sommaren, så att den närmare bearbetningen kan påbörjas under hösten 1911.

Med tillgodogörande af de därvid vunna erfarenheterna torde landtarbetarestatistiken böra fullföljas efter i hufvudsak enahanda program äfven under 1912.

Den nu skisserade planens genomförande torde förutsätta, att från och med september 1910 en särskild person anställs för arbetets ledande, samt att denne under år 1911 biträdes af en amanuens, hvarjämte 1 skrifbiträde antages mot slutet af år 1910 samt ytterligare 1 eller 2 fr. o. m. år 1911.

Om förhållandena skulle så medgifva, böra äfven andra spörsmål än de nu angifna göras till föremål för behandling, och vilja kommitterade med afseende härå ånyo erinra om lämpligheten af, att man därvid närmast fäster uppmärksamheten vid sådant statistiskt material,

som redan för andra ändamål införskaffas och omedelbart kan disponeras för statistisk bearbetning.

Såsom i det föregående uttryckligen framhållits, hafva kommitterade icke ansett sig kunna på frågans nuvarande stadium fastslå någon definitiv plan eller i detalj angifva omfattning och metoder för olika ifrågavarande undersökningar. De antydningar, som härom ofvan gjorts, torde emellertid vara tillräckliga för att bereda tillfälle till såväl en allmän öfversikt öfver landtarbetarestatistikens omfång och beskaffenhet som ock angifva, huru densamma bör lämpligen påbörjas. Kommitterade förutsätta emellertid, att, därest dylika undersökningar skulle komma att beslutas, närmare plan och förslag därom skola inom kollegium i samråd med särskilda sakkunnige utarbetas och underställas Kungl. Maj:ts pröfning. Kommitterade äro nämligen lifligt öfvertygade om vikten däraf, att undersökningarnes anordnande sker under samarbete med representanter för sakkunskapen på vederbörande verksamhetsområden.

Stockholm den 3 mars 1910.

HENNING ELMQUIST.

EMIL BERGGREN.

H. JUHLIN DANNFELT.

DAVID PETTERSSON.

F. W. THORSSON.

Gunnar Huss.